

Opinnäytetyö (AMK)

Sosiaali-ala

2021

Saana Majanmaa

YKSILÖKESKEISEN TYÖOTTEEN MÄÄRITTÄMINEN JA KEHITTÄMINEN PÄIVÄAIKAISESSA TOIMINNASSA

– menetelmät suunnittelun tukena osallisuutta
edistävässä toiminnassa

Saana Majanmaa

YKSILÖKESKEISEN TYÖOTTEEN MÄÄRITTÄMINEN JA KEHITTÄMINEN PÄIVÄAIKAISESSA TOIMINNASSA

- menetelmät suunnittelun tukena osallisuutta edistävässä toiminnassa

Opinnäytetyö toteutettiin työelämälähtöisenä kehittämistyönä. Työn lähtökohtana oli yksilökeskeisen työotteen määrittäminen ja kehittäminen päiväaikaisessa toiminnassa ja uuden työtavan mallintaminen. Työssä tutkittiin, miten tällä hetkellä päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa toteutuu asiakkaan oma tahto ja millä mahdollisilla menetelmillä toiminnan suunnittelun tukena, tätä voitaisiin parantaa entisestään.

Päiväaikaisella toiminnalla tarkoitetaan toimintaa, joka on kodin ulkopuolella tapahtuvaa erityisesti vaikeasti kehitysvammaisille tarkoitettua, sosiaalista vuorovaikutusta ja itsenäisessä elämässä selviämistä tukevaa virikkeellistä toimintaa.

Työntekijöille tehdyn haastattelun perusteella haluttiin kartoittaa organisaation tämänhetkistä tilannetta ja mahdollisia käytössä olevia menetelmiä. Haastateltavina oli seitsemän työntekijää. Tämän lisäksi työssä tehtiin erillinen kysely organisaation kehittämissuunnittelijalle, sekä päiväaikaisen toiminnan vastaavalle ohjaajalle. Tutkimuksesta selvisi, että organisaatiossa ollaan ottamassa käyttöön yksilökeskeisiä työtapoja ja erilaisia menetelmiä, joiden avulla saadaan asiakkaan ääntä paremmin toiminnan suunnittelussa kuuluviin. Työhön antoi lisää pohjatietoa tutustumiskäynnit päivätoiminnasta vastaavaan yksikköön sekä asiakastyö, jonka kautta menetelmiä pääsi toteuttamaan.

Opinnäytetyön tuloksena oli Word-dokumentti hyviksi havaituista menetelmistä ja niihin liitännäisistä apukysymyksistä. Työn aikana tuli selville, että erilaisten menetelmätyökalujen käyttäminen toiminnansuunnittelun tukena mahdollistaa paremmin asiakkaan omien ajatusten esille tuomisen ja tätä kautta asiakkaalle pystytään tarjoamaan paremmin mahdollisuus suunnitella itselleen mielekästä päiväaikaista toimintaa.

ASIASANAT:

Asiakkaan osallisuuden tukeminen, päiväaikainen toiminta, yksilökeskeinen työote

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Bachelor of social services | Functional Methods

2021 | 53 pages, 14 pages in appendices

Saana Majanmaa

DETERMINATION AND DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL-CENTRED APPROACH TO DAYTIME ACTIVITIES

- Methods to support planning in inclusive activities

The thesis was carried out as working life-oriented development work. The starting point for the work was to determine and develop an individual-centred approach to daytime activities and to model a new way of working. The work examined how the customer's own will is currently implemented in the planning of day-to-day operations and by what possible methods to support the planning of operations could be further improved.

Day-time activities refer to activities which are stimble activities, particularly for people with severe intellectual disabilities, intended to support social interaction and independent survival in the field of life.

Based on the interview conducted for the employees, the aim was to map the current situation of the organisation and possible methods in use. Seven employees were interviewed. In addition, a separate survey was carried out for the development planner of the organisation and for the supervisor responsible for daytime activities. The study revealed that the organisation is introducing individual-centred working methods and different methods to make the customer's voice heard better in the planning of operations. More basic information on the work was provided by visits to the person responsible for daytime activities and customer work, through which the methods could be implemented

The thesis resulted in a Word document on proven methods and related help questions. During the work, it became clear that using different method tools to support operational planning makes it possible to better express the customer's own thoughts, and this enables the customer to be better offered the opportunity to plan meaningful daytime activities for themselves.

KEYWORDS:

Supporting customer involvement, daytime activities, individual-centred work approach

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 TOIMINTAYMPÄRISTÖN TAUSTA JA KEHITTÄMISTYÖN LÄHTÖKOHDAT	8
2.1 Kehittämistyön toimintaympäristö	8
2.2 Kehittämistyön lähtökohdat	8
2.3 Kehittämistyön tarve nousi halusta edistää asiakkaan osallisuutta	9
3 KEHITYSVAMMAISUUS JA PÄIVÄTOIMINTA	11
3.1 Näkökulmia kehitysvammaisuuteen	11
3.2 Autismikirjon häiriöiden määrittelyä	13
3.3 Päiväaikaisen toiminnan järjestäminen on laissa määritelty	15
4 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA OSALLISUUS	18
4.1 Itsemääräämisoikeus mahdollistaa osallisuuden	18
4.2 Osallisuuden määrittely	18
4.3 Tuettu päätöksenteko apuna asiakkaan osallistamisessa	20
4.4 Osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden edistäminen päivätoiminnassa	21
5 YKSILÖKESKEISET MENETELMÄT TOIMINNAN SUUNNITTELUN TUKENA	22
5.1 Yksilökeskeinen työote	22
5.2 Yksilökeskeiset menetelmät toiminnan suunnittelun tukena	23
5.3 Karttatyöskentely yksilökeskeisen suunnittelun työvälineenä	24
5.3.1 Toiveiden ja unelmien kartta	26
5.3.2 Elämäntarinan kartta	27
5.3.3 Pelkojen ja huolien kartta	28
5.3.4 Taitojen ja vahvuuksien kartta	29
5.3.5 Sosiaalisten suhteiden kartta	30
5.3.6 Kartta paikoista, jossa käyn	30
5.3.7 Vapaa-ajan kartta	31
5.3.8 Palvelujen ja tuen kartta	31
5.4 Muita menetelmiä suunnittelun työvälineenä	32
5.4.1 Vaaka -työväline	32
5.4.2 Tukiprofiili	33
5.4.3 Kommunikaatiokansio ja keskustelumatto	34

5.4.4 Tärkeää minulle vai tärkeää minun kannaltani -menetelmä	35
5.4.5 4+1 kysymystä	35
5.5 Positiivinen riskiarviointi	36
6 KEHITTÄMISTYÖ	38
6.1 Kehittämistyön tunnistaminen ja alustavien tavoitteiden määrittäminen	38
6.2 Kehittämistyöhön perehtyminen teoriassa ja käytännössä	39
6.2.1 Päiväaikaista toimintaa järjestävän yksikön tutustumiskäynti	40
6.2.2 Henkilökunnan haastattelut osana menetelmätyöhön tutustumista	41
6.3 Kehittämistyön määrittäminen ja kehityskohteen rajaaminen	44
6.4 Tietoperustan laatiminen sekä lähestymistavan ja menetelmien suunnittelu	45
6.5 Kehittämistyön toteuttaminen ja julkistaminen eri muodoissa	46
6.6 Kehittämisprosessin ja lopputulosten arviointi	46
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA ARVIOINTI	47
7.1 Eettisyys ja luotettavuus	47
7.2 Itsearviointi ja oma ammatillinen kasvu	48
LÄHTEET	50

LIITTEET

Liite 1. Kysely henkilökunnalle.

Liite 2. Haastattelulomake vastaavalle ohjaajalle ja kehittämissuunnittelijalle.

Liite 3. Word-tuotos menetelmistä päiväaikaisen toiminnan suunnittelun tueksi.

KUVAT

Kuva 1. Tukiprofiili.

34

Kuva 2. Positiivinen riskiarviointi

37

1 JOHDANTO

Tämän opinnäytetyön lähtökohta on työelämälähtöinen kehittäminen. Opinnäytetyön aihe syntyi organisaation tarpeesta ja opinnäytetyö on toteutettu yhteistyössä heidän kanssaan. Tavoitteena on mahdollistaa jokaiselle ihmiselle oman näköinen, hyvä, turvallinen elämä.

Suuriin ryhmiin vietävät massatoiminnot ovat eläneet aikansa, ja ne eivät vastaa asiakkaan yksilöllisiin tarpeisiin. Tämän vuoksi tulee löytää keinoja siihen, miten päiväaikaisesta toiminnasta saadaan asiakkaalle mielekästä, ja miten jokaisen henkilön omat toiveet ja tarpeet huomioidaan, kun määritellään toimintoihin asiakkaalle itselleen mieluisaa sisältöä ja tekemistä. Opinnäytetyön tarkoituksena on tarkastella, mitä yksilökeskeisen työskentelytavan menetelmiä toiminnassa voisi hyödyntää, jotta saadaan asiakkaasta tarpeellista tietoa osallisuuden edistämisen näkökulmasta. Tutkimusongelmaksi on opinnäytetyössä nostettu se, miten vahvistaa asiakkaan osallisuutta toiminnan suunnittelussa yksilökeskeisen työn menetelmin. Toimeksiantona on uuden työtavan mallintaminen osallisuutta edistävässä toiminnassa. Koska asiakkailla on kehitysvammaisuutta, sekä autismikirjon häiriöitä, tulisi työskentelytapojen olla konkreettisia, sekä helposti ymmärrettävissä, ja sovellettavissa. Tavat voivat vaihdella asiakkaan lähtötilanteen, kommunikaatiotapojen, sekä tason mukaan.

Työssä kartoitetaan sellaisia hyödyllisiä työtapoja, joiden avulla kehitysvammaiset henkilöt kykenevät paremmin tekemään omaa elämäänsä koskevia päätöksiä ja samalla tulevat nähdyiksi ja kuulluiksi siinä kohtaa, kun määritellään heille soveltuvaa päiväaikaista toimintaa. Asiakas itse on oman elämänsä paras asiantuntija. Toisena näkökulmana työssäni on korostaa asiakkaan oikeutta määrätä omista asioistaan, ja sitä miten tärkeää on saada asiakas osallistumaan itseään koskeviin päätöksiin.

Työssä on aluksi tarkasteltu sitä, millaisia haasteita päiväaikaisen toiminnan kohderyhmällä on ja sitä, mitkä lait ja asetukset vaikuttavat tämän kaltaisen palvelun tuottamiseen. Seuraavaksi on käyty läpi, mitä tarkoitetaan osallisuudella ja henkilön itsemääräämisoikeudella. Yksilökeskeinen työote ja sen erilaiset menetelmät tulee myös työssä avata, sillä ne vaikuttavat suoranaisesti siihen, miten hyvin asiakkaan toiveet ja ajatukset tulevat kuulluiksi. Työssä on haastateltu asiakasryhmän parissa työskenteleviä työntekijöitä, sekä päivätoimintaa järjestävän yksikön vastaavaa ohjaajaa. Lisäksi työssä on testattu

eri menetelmiä käytännön työssä, sekä yksilöiden, että ryhmien kanssa erilaisissa toimintaympäristöissä.

Haastatteluiden, havainnoinnin ja käytännön työelämän kautta, on työhön valittu sellaiset yksilökeskeisen työtteen menetelmät, joiden avulla on koettu saatavan parhaiten tietoa asiakkaan omista toiveista. Näistä on koostettu toimeksiantajalle Word-tuotos, joita voidaan käyttää päiväaikaisen suunnittelun tukena. Lopuksi työssä on pohdittu vielä omaa ammatillista kasvua.

2 TOIMINTAYMPÄRISTÖN TAUSTA JA KEHITTÄMISTYÖN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Kehittämistyön toimintaympäristö

Kehitysvammaisten henkilöiden erityishuollon järjestämistä varten on Suomi valtioneuvoston määräyksestä jaettu 16 erityishuoltopiiriin. (Valtioneuvon asetus erityishuoltopiireistä 1045/2008.)

Työssä keskitytään osallisuutta edistävään toimintaan ja yksityiskohtaisemmin päiväaikaiseen toimintaan. Päiväaikaisessa toiminnassa kehitysvammaisille ja muuta erityistä tukea tarvitseville asiakkaille tarjotaan asiakkaan toimintakykyä kehittävää ja tukevaa yksilö- ja pienryhmätoimintaa. Toiminta tapahtuu ympäristössä, jossa panostetaan asiakasta kunnioittavaan yksilölliseen toimintaan ja se perustuu asiakkaan kanssa tehtyyn yksilölliseen suunnitelmaan. Turvallisessa päiväaikaisessa toiminnassa on laatukriteerien mukaan tärkeää huomioida asiakkaan mahdolliset aistierityisyydet, riittävän levon ja rentoutumisen turvaaminen ja samalla asiakkaan omat toiveet erilaisista fyysisistä aktiviteeteista. Asiakkaan omaa toiminnallisuutta ja osallistumista oman toiminnan suunnitteluun pyritään tukemaan monin eri tavoin ja hänellä on mahdollisuus päiväaikaisessa toiminnassa erilaiseen liikuntaan ja ulkoiluun. (Vastaava ohjaaja 2020.)

2.2 Kehittämistyön lähtökohdat

Asiakastyössä puhutaan tällä hetkellä paljon yksilökeskeisestä palvelusta ja siitä, miten tärkeää on asiakkaan ääneen kuuluviin saaminen, sekä hänen osallistamisensa prosessissa. Uusien toimintatapojen etsinnässä kiinnitetään huomiota siihen, miten löydetään ne keinot, joiden avulla jokaiselle asiakkaalle pystytään tarjoamaan juuri hänen tarvitsemaansa yksilöllistä palvelua ja tukea. Strategia 2030 -ohjelma on Sosiaali- ja terveystieteiden luoma toimintamalli, jonka avulla pyritään nostamaan keskiöön se, miten osallisuuden tunne ja omaan elämään vaikuttaminen on yhteydessä ihmisten koettuun hyvinvointiin. Ohjelmassa nostetaan esiin viisi erilaista päätavoitetta, joista aktiivinen osallisuus on yhtenä kokonaisuutena. Aktiivisella osallisuudella tarkoitetaan sitä, että asiakkaat ovat yhdenvertaisia, toimeliaita ja vastuunottavia. Samalla strategiassa painotetaan sitä, että jokaisella tulee olla mahdollisuus kokea yhteisöllisyyttä ja yksilöllisen

työskentelyn keinoin pyritään edistämään asiakkaan terveyttä ja hyvinvointia. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2020.)

Suomessa on meneillään vammaislainsäädännön uudistus, jossa osallisuus on yksi keskeisistä teemoista. Suomessa ratifioitiin YK:n vammaisyleissopimuksen 11.5.2016 ja se astui kansainvälisesti voimaan 10.6.2016. Tässä yleissopimuksessa, on sitouduttu edistämään vammaisten henkilöiden osallisuutta heidän elämäänsä liittyvissä kysymyksissä ja asioissa. Henkilöillä tulee mahdollistaa kuulluksi tuleminen ja se, että hän kykenee itse tekemään omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. YK:n yleissopimuksen kautta on määritetty laatuksiteerit osallisuutta ja työllistymistä edistävälle toiminnalle. (Ihmisoikeuskeskus 2021; Yleisoikeussopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 2016/27.)

Kun halutaan saavuttaa tilanne, jossa asiakkaan osallistumista tuetaan ja asiakas pystyy osallistumaan omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin, tulee organisaatiossa olla toimintakulttuuri, jossa pyritään kaikin keinoin saavuttamaan tällainen tilanne. Tärkeää on, että työntekijä ja asiakas ovat tasavertaisia työskentelyn aikana, jolloin päätökset ja tavoitteiden määrittely ei tapahdu työntekijän puolelta saneltuna, vaan asiakas on mukana prosessissa työntekijän kanssa määrittelemässä yhdessä toimintaa. Vaikkakin asiakaslähtöinen ajattelutapa saattaa tuoda erilaisia haasteita työskentelyssä ja toimintatavoissa työntekijälle, on se kuitenkin erittäin hyvä tapa kehittää toimintaa ja aktivoida asiakasta mukaan päättämään omista asioistaan alusta alkaen. (Hyväri 2017, 43.)

2.3 Kehittämistyön tarve nousi halusta edistää asiakkaan osallisuutta

Tarve kehittämistyölle nousi organisaation omasta toiveesta edistää kehitysvammaisten henkilöiden osallisuutta päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa. Organisaatiossa on käytössä useita menetelmiä, joiden avulla kartoitetaan henkilöiden toiveita päivätoiminnan suhteen, mutta menetelmistä olisi hyvä löytää sellaiset, joiden avulla saataisiin oikeanlaista tietoa asiakkaan omasta tahdosta. Organisaation tavoitteena on palveluidensa avulla tukea ja parantaa asiakkaiden toimintakykyä. Sen taustalla vaikuttaa vahvasti yksilökeskeinen suunnittelu, sekä kartoitettu yksilöllinen tuki. Asiakaan toimintakyvyn tukemiseen liittyy ajatus, että jokaisella kehitysvammaisella on oikeus omaan kotiin ja hyvään arkeen ja siihen, että osallisuus pystytään turvaamaan. Jotta pystytään varmistamaan se, että asiakas kokee osallisuuden tunnetta, tulee tarkastella

työkäytäntöjä ja toimintatapoja ja pyrkiä kehittämään tapoja saada asiakkaat tuntemaan lisää osallisuutta ja sitä, että asiakkaat pystyvät itse olemaan oman elämänsä aktiivisia toimijoita. Kehittämistyön lähtökohtana on ollut opinnäytetyössä;

1. miten vahvistaa asiakkaan osallisuutta toiminnan suunnittelussa yksilökeskeisen työn menetelmin?

Toimeksianto on uuden työtavan mallintaminen osallisuutta edistävässä toiminnassa. Työssä selvitetään, mitkä yksilökeskeisen työskentelyn menetelmät toimivat osallisuutta edistävässä toiminnassa ja mitä osallisuutta edistävän toiminnan asiakkaista tarvitsemia tietoja voidaan kerätä milläkin menetelmällä. Työssä tullaan käymään läpi, miten osallisuutta edistävän toiminnan asiakkaiden vaikutusmahdollisuuksia tullaan lisäämään osallisuutta edistävän toiminnan suunnittelussa yksilökeskeisen työskentelyn menetelmin.

Päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa on tärkeää saada asiakkaan omat toiveet ja ajatukset kuuluviin, jotta saadaan mahdollistettua asiakkaalle hyödyllistä ja haluttua toimintaa. Jos asiakas ei itse saa päättää omasta elämästään, tai arjestaan, tekee koko ajan joku toinen päätöksiä hänen puolestaan ja ohjaa asiakkaan elämää. Asiakas ei tällöin ole omassa elämässään aktiivinen toimija, vaan passiivinen sivustaseuraaja.

Työssä tullaan keskittymään siihen, mitä yksilökeskeisen työskentelytavan menetelmiä toiminnassa tulisi hyödyntää, jotta saadaan asiakkaasta tarpeellista tietoa osallisuuden edistämisen näkökulmasta. Miten asiakas saa aidosti omat ajatuksensa kuuluviin? Millaisia menetelmiä yksilökeskeisessä työskentelyssä tulisi käyttää, jotta saavutetaan tilanne, jolloin asiakas itse päättää omasta elämästään? Millaisia menetelmiä tällä hetkellä yksilökeskeisessä työskentelyssä on käytössä? Onko joku menetelmä mahdollisesti sellainen, ettei sen avulla saadakaan tarpeellista tietoa, jonka avulla päivätoimintaa voidaan suunnitella?

Kyseessä on työelämälähtöinen kehittämistehtävä, jossa käytetään metodina teoriaperustan lisäksi havainnointia sekä työntekijöiden ja toimeksiantajan haastatteluita. Havainnointi pohjautuu keskusteluihin osallisuutta edistävän toiminnan työntekijöiden kanssa, kehittämissuunnittelijan, sekä vastaavan ohjaajan kanssa. Yhdistelemällä teoriaa sekä havaintojen pohjalta kerättyä tietoa valitaan menetelmät, joita yksiköissä tullaan myöhemmin käyttämään osana osallisuutta edistävää toimintaa. Tuloksena opinnäytetyössä muodostuu Word-tuotos valituista menetelmistä, jota organisaatiossa voidaan myöhemmin hyödyntää apuna työntekijöiden koulutuksessa.

3 KEHITYSVAMMAISUUS JA PÄIVÄTOIMINTA

3.1 Näkökulmia kehitysvammaisuuteen

Laissa kehitysvammaisen erityishuollosta (519/1977) kehitysvammaiseksi henkilöksi määritellään henkilö, jonka *”kehitys tai henkinen toiminta ja kykyisyys on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluja”* (Laki kehitysvammaisen erityishuollosta 519/1977, 1 §). Maailman terveysjärjestön WHO:n määritelmän mukaisesti kehitysvammaisuus on ICD-10 tautiluokituksen mukainen tila, jossa henkisen suorituskyvyn kehitys on estynyt tai on joltain osin epätäydellinen. Terminä kehitysvammaisuus on kuitenkin erittäin vaikea määritellä yksiselitteisesti ja kattavasti, sillä yhdellä ja samalla käsitteellä on hyvin erilaisia merkityksiä eri ihmisille. Kehitysvammalla viitataan hankaluuteen oppia sekä ymmärtää uusia asioita ja se aiheuttaa rajoitteita tiettyihin henkilön toimintoihin, mutta ei kuitenkaan merkitse yksilön kyvyttömyyttä toimia. Kehitysvammaisilla henkilöillä on omat vahvuutensa aivan kuten meillä kaikilla. Vain henkilön kyky omaksua ja opetella uusia asioita tai toimintatapoja saattaa olla erilainen, taikka rajallisempi kuin valtaväestöllä. (Seppälä 2017, 36–37.)

Kehitysvammaisuus on laaja käsite ja sinällään siitä puhuttaessa, se voi luoda erinäisiä mielikuvia. Kehitysvammaisuus ei ilmene samanlaisena kaikilla vaan voi vaihdella vaikea-asteisesta kehitysvammasta lieviin oppimisvaikeuksiin. On tärkeää myös ymmärtää, ettei kehitysvammaisuus ole sairaus, eikä sitä tule käsitteellä sekoittaa muihin vammaisuuden muotoihin. Silti henkilöllä voi olla useampia erilaisia vammoja samanaikaisesti. Kehitysvammaisuuden syyt vaihtelevat aivan kuten ilmenemistavatkin. Yleensä kehitysvammaisuutta määritellään kolmen eri kriteerin kautta. Yleisin määrittelykriteereistä on se, että henkilön älykkyydosamäärä jää alle 70 pisteen virallisessa psykologin testissä, eli henkilö tulkitaan älyllisesti jälkeenjääneeksi. (Wilska & Kaski 2001.) Tämän lisäksi henkilöllä voi olla ikätasoaan alhaisemmat sosiaaliset ja käytännölliset taidot, eivätkä ne vastaa tasoltaan sellaista, joka iän mukaisesti olisi odotettavissa, tai henkilöllä on ilmentynyt mahdollinen vamma jo varhain kehitysiässä. Kehitysvammaisuuden taustalla voi olla muun muassa lapsuusaikana sairastettu sairaus, perintötekijät tai raskausajan ongelmat, mutta aina syitä ei saada selville. (Arvio 2011, 12–13.)

Seppälän (2010) näkemyksen mukaan kehitysvammaisuutta voidaan määritellä hyvin eri näkökulmista riippuen siitä, minkä tieteenalan kautta sitä tarkastellaan. Ensisijaisena tarkastelukohtana tulisi olla lailliset perusteet, sillä niiden kautta määritellään kehitysvammaisille henkilöille oikeuksia erilaisiin etuuksiin ja samalla myös erilaisiin terveyden- ja hyvinvoinnin palveluihin. Tämän tulkinnan kautta vammaa tulee määritellä lääketieteellisen näkökulman mukaisesti ja käytettävä sellaista diagnostiikkaa, joka osoittaa henkilön vajavaisuuden ja tämän kautta saatavien tukien oikeuden. Toisaalta puhutaan myös toiminnallisuudesta, elämänlaadusta ja siitä, miten henkilön arki sujuu ja millainen on hänen toimintakykynsä. Tällöin asiaa tarkastellaan taas kehitysvammaisuuden toiminnallisen määritelmän kautta. (Seppälä 2010, 185.) Toimintakyvyn näkökulmassa huomioidaan niin toiminnalliset vahvuudet sekä kyvyt rajoitteiden ohella, jotta mahdolliset tukitoimet osataan kohdentaa oikein. Sosiaalinen näkökulma vuorostaan kertoo yksilön sekä yhteisön suhteesta. Se miten kehitysvammaisuuteen suhtaudutaan tai miten se nähdään, on hyvin kulttuurisidonnaista. Lisäksi henkilö voi kokea itse oman kehitysvammaisuutensa hyvin eri tavoin verrattuna muiden käsityksiin. Keskeisin sanoma sosiaalisessa näkökulmassa on, että kaikki me olemme pohjimmiltamme samanlaisia ihmisiä - myös kehitysvammaiset henkilöt. Vammaan liitettävät ongelmat tulevat esille pikemminkin yhteiskunnan sekä ympäristön vaikutuksesta, sillä yhteiskuntaa ei ole luotu kaikki ihmiset huomioon ottaen. Sosiaalinen käsitys vammaisuudesta onkin alun perin kehitetty kritiikkinä lääketieteelliselle näkökulmalle, joka korostaa kehitysvammaisuuden olevan yksilön ongelma sen sijaan, että ongelman loisivat pikemminkin yhteiskunnan luomat esteet sekä asenteet. Lääketieteessä keskitytään sosiaalisen näkökulman mukaan liikaa henkilöitä leimaavien diagnoosien jakamiseen (Seppälä 2017, 37.)

Wilska ja Kaski (2001) pohtivat lääkärilehden artikkelissa siitä, mikä on todellinen lukumäärä, kun puhutaan kehitysvammaisista henkilöistä. Jos kehitysvammaisuuteen luetaan kaikki kehityksen aikana 18 vuoden ikään mennessä esiintyvät erilaiset puhe-, liikunta- ja aistivammat, älyllinen jälkeenjääneisyys, epilepsia, erilaiset lievät aivotoiminnan häiriöt ja muut näihin vastaavat oireet ja tilat päädyttäisiin arviolta todella paljon suurempiin lukemiin. Tällä hetkellä Suomessa on arvioitu olevan kehitysvammaisia noin 50 000, joista täysi-ikäisiä on 39 000. Yleisesti länsimaissa ja Suomessa tämä on noin yksi prosentti koko väestöstä. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 22–23.)

3.2 Autismikirjon häiriöiden määrittelyä

Autismikirjon häiriöt (autism spectrum disorder, ASD) muodostavat laajan joukon neurobiologisia aivojen kehityshäiriöitä, jotka ilmenevät jo lapsuudessa ja jatkuvat useimmiten läpi koko ihmisen elämän. Oireyhtymälle ominaista on ongelmat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikoinnissa, erikoiset muodot käyttäytymisessä sekä aistikokemusten erilaisuus. Autismikirjo ilmenee erittäin yksilöllisesti ja usein henkilöiden toimintakyvyssä voi olla todella suuria eroavaisuuksia. Osa henkilöistä kykenee elämään täysin itsenäisesti, kun taas toiset voivat tarvita vahvasti tukea omaan arkeensa. (Tani, Grönfors & Timonen 2011; Kari, Laakso, Nikkanen & Seppänen 2020, 67–69.)

Autismikirjon häiriö diagnosoidaan henkilöillä usein ennen 18 vuoden ikää. On tutkittu, että yleensä epäily autismikirjosta herää lapsen ollessa 1–2-vuotias, koska tässä iässä sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kommunikoinnin vaikeudet nousevat esiin. Lapsi ei pysty toimimaan vuorovaikutuksessa ikätasonsa mukaisella tavalla. Oireet saattavat näkyä selkeästi jo alle yhden vuoden iässä, jolloin usein on kyse vaikeasta autismikirjon häiriöstä. Kun lapsi siirtyy koulupolulle, saattaa siinä kohtaa autismikirjon häiriöt tulla näkyväksi, koska silloin sosiaalisia vuorovaikutustaitoja koskevat vaatimukset usein kasvavat ja lapselta odotetaan ryhmäytymistaitoja, vuorovaikutustaitoja ja samalla uusien taitojen oppimista. (Autismiliitto 2020.) Joissain tapauksissa diagnoosia ei tarvita, jos henkilö itse ei koe, että käytös tai oireet vaikeuttavat hänen normaalia elämäänsä. Monesti diagnoosi kuitenkin kannattaa hakea, sillä diagnoosiin avulla henkilö on oikeutettu lain mukaisesti kuntoutus-, ja tukipalveluihin. Samalla yhteiskunnan näkökulmasta diagnoosi nuorilta aikuisilta on tärkeää, jotta pystytään antamaan tukitoimia ja mahdollista kuntoutusta syrjäytymistä ehkäisten. (Kari ym. 2020, 68.)

Autismikirjon henkilöllä saattaa olla hyvin erilaisia toimintatapoja ja erilaisia haasteita käyttäytymisessä. Toisilla vaikeudet voivat liittyä sosiaalisiin tilanteisiin, kuten siihen että henkilö pystyisi keskustelemaan kokonaisvaltaisesti asioistaan, tai käyttäytymään vuorovaikutustilanteissa enemmistöväestön kaltaisesti. Käsitteellisten asioiden ymmärtäminen saattaa aiheuttaa myös haasteita ja toisen henkilön asemaan asettuminen on haastavaa. Asiaa ei välttämättä pystytä tarkastelemaan useista näkökulmista ja kokonaisuuksien hahmottaminen ei onnistu. Henkilöllä voi esiintyä yli- ja aliherkkyksiä valoon, ääniin, kosketukseen, makuihin, hajuihin ja väreihin liittyen. Monesti henkilöllä voi olla haasteita ymmärtää toiminnan sisältöä, vaan tarvitsee niihin pienempiin tavoitteisiin pilkottuja ja selkeitä ohjeita. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2009, 25.) Vahvuutena autismikirjon

henkilöllä voi olla esimerkiksi tapa havainnoida maailmaa ja yksityiskohtia. Usein autis-
mikirjon henkilöllä on erittäin vahva oikeudentaju ja hän jaksaa keskittyä erityisiin mie-
lenkiintonsa kohteisiin pitkäaikaisesti (Autismiliitto 2020.) Puheenkehityksessä voi olla
hidastumaa, tai se voi jäädä kokonaan kehittymättä. Autismikirjon henkilöllä voi toistua
usein kaavamainen ja toistava puhe, eikä sen sisältö aina ole välttämättä viestintätarkoi-
tukseen, tai puheen ydin ei välity kuulijalle. (Papunet 2021.)

Autismikirjon häiriön diagnostiikka on muuttunut paljon viimeisen kuluvan vuosikymme-
nen aikana. Tämän on arvioitu johtuvan siitä, että tietoisuus eri häiriöistä kasvaa koko
ajan erilaisten tieteellisten tutkimusten myötä. Diagnostiikan lisäksi on tulossa uusi tau-
tiluokitus, jonka myötä tullaan puhumaan laajemmin autismikirjon häiriöistä. Uusi tauti-
luokitus on suunniteltu otettavaksi käyttöön vuonna 2022. Sen myötä esimerkiksi Asper-
ger poistuu tautiluokituksesta ja jatkossa sekin lasketaan kuuluvaksi autismikirjoon. Muu-
tokset diagnostisiin kriteereihin on tehty, sillä vanha luokittelu on tutkimusten mukaan
osoittanut sen, että diagnoosiin voi vaikuttaa lapsen etninen tai sosioekonominen tausta,
kognitiivinen kehitystaso, sukupuoli ja ikä. Samoin tulokset voivat osin vääristyä myös
diagnosoijasta riippuen ja useat eri autismikirjoon kuuluvat oireet voivat esiintyä päällekkäin.
Muutoksen avulla ydinoireet jaotellaan kahteen osa-alueeseen: 1) puutteisiin sosi-
aalisisessa vastavuoroisessa ja kommunikoinnissa sekä 2) käytösmallit ja kiinnostuksen-
kohteet, jotka ovat rajoittuneet, toistavat ja josta eivät jousta. (Autismiliitto 2020; World
Health Organization 2020.) Lääkärilehden artikkelissa (2020) Hanna Raaska, lastenpsy-
kiatrian osastonylilääkäri ja Raija Vanhala lastenneurologian osastonylilääkäri pohtivat
autismikirjon häiriön diagnostiikan muutoksia. He nostavat esiin huolta siitä, jääkö osa
potilaista, jotka ovat aiemmin saaneet diagnoosiin uusien kriteerien mukaan autismikir-
jon ulkopuolelle. Samalla he nostavat artikkelissaan esiin huoltaan mahdollisesta ylidiag-
nosoinnista ja sitä, että miten tulevaisuudessa huolehditaan kuntoutuksesta tulevaisuu-
dessa niin, että myös kognitiivisesti hyvätasoiset autismikirjon henkilöt saavat oikein koh-
dennettua kuntoutusta. (Raaska & Vanhala 2020.)

Autismikirjon henkilöiden kuntoutus -ja opetusmenetelmät pohjaavat usein positiiviseen
vahvistamiseen, johdonmukaisuuteen toiminnassa, selkeyteen ja struktuuriin sekä vih-
jeiden käyttöön. Tutkimustulosten perusteella on todettu, että autismikirjon henkilön häi-
riökäyttäytyminen vähenee, kun heillä on toimintaa, tämä kuitenkin vaatii sen, että päi-
vätoiminnassa hoitohenkilökunta sitoutuu kuntouttavaan otteeseen. (Kaski, Mannonen
& Pihko 2012, 101–102.)

3.3 Päiväaikaisen toiminnan järjestäminen on laissa määritelty

Vammaispalveluiden järjestäminen kuuluu perustuslailliseen oikeuteen, jossa jokainen ihminen on yhdenvertainen lain edessä. Perustuslaissa (731/1999) on kirjattu syrjäntäkielto, jonka mukaan *”ketään ei saa asettaa ilman hyväksyttävää perustetta eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, uskonnon, kielen, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.”* Perusoikeuksia määriteltäessä *”jokaisella ihmisellä on oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.”* (Suomen perustuslaki 731/1999, 6 §, 7 §.) Sosiaalihuolto-laissa (1301/2014) määritellään että lain tavoitteena on edistää asiakkaan oikeutta saada hyvää, riittävää ja laadukasta kohtelua ja palvelua. Samoin lain tulee edistää asiakkaiden hyvinvointia riittävin toimenpitein. Laissa on myös määritelty, että yleis- ja erityislainsäädännössä tulee noudattaa niitä säännöksiä, joiden avulla parhaiten toteutuu asiakkaan oma etu. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) määrittelee, että kun toteutetaan sosiaalihuoltoa, tulee aina kunnioittaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja ensisijaisesti ottaa huomioon asiakkaan toiveet ja mielipide. Asiakkaan tulee olla oman elämänsä asiantuntija ja hänelle tulee antaa mahdollisuus siihen, että hän pystyy osallistumaan ja vaikuttamaan omien palveluidensa suunnitteluun sekä toteuttamiseen (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000 8 §). Lakia kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977) sovelletaan niihin henkilöihin, joilla kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnyntäisen tai kehitysiässä tapahtuneen vamman tai sairauden takia. Laissa on määritelty, että tärkeimpänä tavoitteena on turvata ja edistää kehitysvammaisten henkilöiden suoriutumista erilaisissa päivittäisissä toiminnoissa ja samalla pitää huolta, että henkilö sopeutuu yhteiskuntaan ja saa tarvitsemansa hoidon ja huolenpidon. Laissa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (1267/2006) 8 §:ssä on määritelty, että vammaisten henkilöiden päivätoimintaan kuuluu toiminta, jota järjestetään kodin ulkopuolella ja se tukee henkilön elämässä selviytymistä ja edistää hänen sosiaalista vuorovaikutustaan. Tähän toimintaan on oikeutettu henkilö, joka vamman, sairauden tai toimintarajoitteen vuoksi, ei kykene osallistumaan työtoimintaan ja jonka toimeentulo koostuu pääosin sairauden tai työkyvyttömyyden perusteella maksettavista etuuksista. Laissa määritellään myös se, että päivätoimintaa tulee mahdollisuuksien mukaan antaa siten, että henkilö voi osallistua toimintaan viitenä päivänä viikossa tai harvemmin. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 1267/2006, 8 §.) Kehitysvammalaki,

kehitysvammaisten erityishuollosta annettu laki (217/1977) ja kehitysvamma-asetus (988/1977) sisältävät merkinnät päiväaikaisesta toiminnasta.

Päiväaikaisella toiminnalla tarkoitetaan toimintaa, joka on kodin ulkopuolella tapahtuvaa erityisesti vaikeasti kehitysvammaisille tarkoitettua, sosiaalista vuorovaikutusta ja itseenäisessä elämässä selviämistä tukevaa virikkeellistä toimintaa. Säännökset ovat toissijaisessa suhteessa sosiaalihuoltolakiin, joka tarkoittaa, että kehitysvammaisille päiväaikainen toiminta on juridisesti ensin sosiaalihuoltolain mukaista. Jos kuitenkin henkilö on niin vaikeasti kehitysvammainen, ettei hänen kohdallaan voida soveltaa sosiaalihuoltolakia, tulee tässä kohtaa henkilön kohdalla soveltaa kehitysvammalakia. Jos asiakas ei jostain syystä pysty osallistumaan itse palveluiden suunnitteluun ja toteutukseen, vastaa hänen tahdostaan laillinen edustaja, joka usein on omainen tai muu asiakkaalle läheinen henkilö. Se ei kuitenkaan poista sitä, että lain mukaan veloitetaan kuulemaan aina asiakasta itseään. Asiakaan tulee myös saada erilaisista vaihtoehdoista selvitys siinä muodossa, että asia tulee riittävällä tavalla ymmärretyksi.

Päiväaikaisen toiminnan tavoitteena on ylläpitää henkilön toimintakykyä ja antaa rytmiiä henkilön muuhun arkeen. Kun YK:n vammaissopimus ratifioitiin 10.6.2016, tuli yhdeksi konkreettiseksi tavoitteeksi saada vammaiset ihmiset osallistumaan täysimääräisesti yhteiskuntaan. Yleissopimus antaa vaatimuksen siitä, että tulevaisuudessa kehitetään edelleen aktiivisesti tuetun päätöksenteon mahdollisuuksia, sekä varmistetaan se että vammaiset henkilöt ovat oikeutettuja tekemään omia päätöksiä koskien heitä itseään ja heidän elämäänsä. Hyvän elämän kokemus kaikille yksilöille on keskiössä ja suunnittelussa onkin tärkeää muistaa se, että jokaisella yksilöllä on subjektiivinen kokemus siitä, mitä on omasta mielestä hyvä elämä. Yksilöllisyys on tärkeää muistaa toiminnan suunnittelussa, sillä me ihmiset pidämme jokainen erilaisista asioista. Henkilöt osallistuvat toiminnan suunnitteluun ja toimintaan omien voimavarojensa mukaan. (Ladonlahti 2004, 6–7.)

Kehitysvammaisille henkilöille päiväaikaiseen toimintaan osallistuminen on maksutonta ja sitä voidaan järjestää 1–5 päivänä viikossa. Useimmiten päiväaikaisen toiminnan asiakkaana ovat kehitysvammaisia ja autismikirjon henkilöitä, joilla on rajoitteita osallistua työllistymistä edistävään toimintaan, joko voimavarojen, tai taitojen puutteellisuuden vuoksi (Kari ym. 2020, 15, 122.) Päiväaikaisen toiminnan sisältö voi olla hyvin vaihteleva. Yleensä päiväaikainen toiminta voi sisältää mm. erilaisten vuorovaikutustaitojen harjoittelua, oman elämänhallinnan ja taitojen opettelua, luovaa toimintaa, liikuntaa, ulkoilua,

opetusta, virkistystoimintaa tai vaikka yksinkertaisia työtehtäviä. (Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos 2020.)

Vammaispalveluita koskeva lainsäädäntö on uudistuksen alla. Uuden vammaispalvelulain myötä on tavoitteena kumota nykyisen vammaispalvelulain lisäksi myös kehitysvammalaki ja näin ollen uusi laki sisältäisi säännökset myös sosiaalihuollon erityispalveluista vammaisille henkilöille. Viime aikoina on alettu kiinnittämään huomiota siihen, että päiväaikaisen toiminnan tulisi tarjota sellaista tukea, jonka avulla edistetään asiakkaan mahdollisuuksia tehdä omia valintoja, sekä asiakkaan osallisuutta. Vammaispalvelulainsäädännön uudistamisen alla, on tehty kuulemistilaisuuksia alan toimijoille. Kehitysvammaisten tukiliitto on antanut lausuntokierroksella mielipiteensä siitä, että lyhytaikainen huolenpito ja päiväaikainen toiminta tulisi laissa taattava kaikille. (Kehitysvammaisten Tukiliitto 2021.) Lainsäädännön uudistamisen kautta on tavoite ehkäistä sellaisia tilanteita ja poistaa tämänhetkisiä esteitä, jotka rajoittavat yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutumista vammaisilla henkilöillä tämän hetken yhteiskunnassa. Laissa on myös otettu huomioon se, vammaisille henkilöille pystytään turvaamaan yksilöllisen tarpeen mukaisia palveluita paremmin ja samalla tukemaan vielä enemmän henkilön itsenäistä elämää, itsemääräämisoikeuden toteutumista ja rajoitustoimenpiteiden käytön vähentämistä. Uuden lainsäädännön olisi alustavasti tarkoitus astua voimaan 1.1.2023. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021.)

4 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA OSALLISUUS

4.1 Itsemääräämisoikeus mahdollistaa osallisuuden

Itsemääräämisoikeus on yksi tärkeimmistä oikeuksista, kun puhutaan ihmisoikeuksista. Se antaa meille ihmisille oikeuden päättää ja tehdä omia valintoja sellaisissa asioissa, jotka koskevat meitä. Perustuslaissa (731/1999) on itsemääräämisoikeus sisällytetty säädökseen henkilökohtaisesta vapaudesta, jossa määritellään, että jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. (Perustuslaki 1999, 7 §.) Perustuslailliset oikeudet ja ihmisoikeussopimukset ovat suojelemassa itsemääräämisoikeuden toteutumista (Tuori & Kotkas 2008, 411).

Kun halutaan suunnitella toimintakykyä parantavia, henkilöön itseensä tai hänen ympäristöönsä kohdistuvia toimenpiteitä, on tärkeää saada kokonaiskuva asiakkaan tilanteesta ja siitä, millaista toimintaa henkilö itse toivoisi hänen kohdallaan käytettävän. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 242.) Vammaispalvelussa jokaiselle asiakkaalle laaditaan asiakkaan kanssa yhdessä yksilöllinen palvelusuunnitelma, jossa esimerkiksi ohjataan asiakasta sopivien palveluiden piiriin, kuten päivätoimintaan. Palvelusuunnitelmaan on kirjattu palvelumuotojen sisältö, määrä ja se millä tavalla palvelut on tarkoitus järjestää. Suunnitelmaan tulee avata myös se, miten asiakasta tuetaan hänen omassa itsemääräämisoikeudessaan. (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos 2020.)

4.2 Osallisuuden määrittely

Osallisuus toteutuu ihmisen ollessa itsenäinen toimija, eikä enää toiminnan kohde. Henkilöllä on vaihtoehtoja, sekä siis myös valinnanvaraa. Hän kykenee toimimaan yhdenvertaisena osana yhteisöä, ja hänellä on valtaa myös yhteisön asioissa, aivan kuten omiensaankin. Usein osallisuudella viitataan nimenomaan kokemukseen ja tunteeseen. (Tukiliitto 2020.) Ihmisen tulee olla osa yhteisöä, osa yhteisön toimintaa ja ennen kaikkea hänen tulee tuntee olevansa osa yhteisöä. Mikäli yksikin näistä ominaisuuksista jää täyttymättä ei osallisuus tosiasiallisesti toteudu. Onkin erittäin tärkeää havaita, että osallisuus ei koskaan olekaan vain yksilön omaa toimintaa, vaan syntyy nimenomaan vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin. (Nivala & Ryyänen 2013, 25–29) Luottamus itseän ja toisiin, sitoutuminen sekä kuulluksi tuleminen ovat osallisuuden edellytyksiä (Rouvinen-

Wilenius 2014, 52). Toikon (2012, 127) ajatus on, että osallisuudesta on tullut tässä ajanjaksossa tietynlainen muoti-ilmiö, minkä vuoksi se tuntuu olevan näkökulmana laajasti esille kaikessa toiminnassa. Osallisuuteen liittyy myös aktiivinen kansalaisuus. Meillä kaikilla ihmisillä onkin perustavanlaatuinen tarve kuulua edes johonkin yhteisöön, sekä kokea olevansa merkityksellinen osa sitä, ja ennen kaikkea olla osa yhteiskuntaa. (Nivala & Ryyänen 2013, 18–19.)

Osallisuuden käsitettä on pyritty myös selventämään määrittämällä sille vastakäsitteitä, kuten osattomuus, eksklusio ja syrjäytyminen. Näin ollen osallisuus voidaan nähdä aktiivisuutena, kiinnostuksena ympäristöä kohtaan, oman paikan löytymisenä yhteiskunnasta, osallistumisena tai vaikkapa oman osuuden saamisena yhteiskunnan resursseista sekä mahdollisuuksista. (Nivala & Ryyänen 2013, 19–20.) Osallisuutta määritellään usein varsinkin osattomuuden kautta. Osaton henkilö jää esimerkiksi koulutuksen, harrastusten, kulttuurielämän, työelämän ja jopa yhteiskunnan palveluiden ulkopuolelle. Osattoman elämässä toteutuu vähemmän osallisuuden eri ulottuvuuksia kuin suurimmalla osalla väestöstä. (Kivistö 2014, 51.)

Osa ihmisistä tarvitsee tukitoimia osallisuuden toteutumiseksi, mutta osallisuus ei kuitenkaan koskaan saa perustua pakkoon. Yksilöllä tulee olla mahdollisuus päättää mihin ja miten hän osallistuu. Osallistumisen tukitoimissa keskeistä onkin luoda mahdollisuuksia kokea osallisuuden tunteita. (Nivala & Ryyänen 2013, 18, 27.) Osallisuus ja osallistuminen eivät kuitenkaan tarkoita samaa asiaa, sillä osallistuminen on toimintaa, kun osallisuus tarkoittaa lähinnä yhteenkuuluvuuden tunnetta. Osallisuus voi yhtä hyvin olla vaikkapa sivusta tarkkailua, ja vuorostaan aktiivisesti toimintaan osallistuva ei välttämättä koe osallisuuden tunteita (Stenvall 2013, 75.)

Sosiaali- ja terveysministeriö on nostanut yhdeksi Suomen vammaispolitiikan periaatteeksi sen, että vammaisille henkilöille taataan yhtä lailla oikeudet osallisuuteen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019a.) Osallisuuden tukeminen on tärkeää useasta eri syystä. Ensinnäkin sillä on vahva vaikutus siihen, minkälaisiksi ihmisiksi me kehitymme, ja miten suhtaudumme yhteiskuntaan sekä muihin ihmisiin (Nivala & Ryyänen 2013, 35–36). Sillä on merkittävä vaikutus yksilön fyysiseen, psyykkiseen ja emotionaaliseen terveydentilaan, ja osallisuutta heikentävät tekijät aiheuttavat terveyseroja yhteiskunnassa. Lisäksi osallisuus vaikuttaa keskeisesti siihen, kuinka merkityksellisenä henkilö oman elämänsä kokee. (Rouvinen-Wilen 2014, 54 ja 56.)

Valkama (2012) väitöskirjassaan toteaa, että jokaisen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan tulee päästä vaikuttamaan omiin palveluihinsa. Valkaman näkemyksen mukaan sitä kautta asiakas kokee itse olevansa keskiössä ja asiakkaan rooli on silloin aktiivinen toimija, ei passiivinen sivustaseuraaja. Asiakkaille on tärkeää tulla kuulluksi, kun määritellään heille soveltuvia palveluita ja toimintaa ja tämä tukee omalta osaltaan asiakkaan voimavaroja. (Valkama 2012, 78–79.) Terveys- ja hyvinvoinnin laitoksen kuvaus asiakkaan ja osallisuuden välinen suhde mukailee Valkaman (2012) ajatuksia ja se jaottelee suhteen kahdella eri tavalla. Asiakasosallisuus on sitä, että henkilöt, asiakasryhmät ja asiakkaat saavat vaikuttaa ja osallistua omien palveluidensa suunnitteluun, kehittämiseen sekä myös arviointiin. Asiakkaan osallisuudella taas tarkoitetaan henkilön oikeutta tulla kuulluksi ja sitä että he pystyvät ammattihenkilöstön kanssa sopimaan omista palveluistaan. (Terveys- ja hyvinvoinnin laitos 2019d.)

4.3 Tuettu päätöksenteko apuna asiakkaan osallistamisessa

Tuetun päätöksenteon avulla autetaan henkilöä tekemään itse omaa päätöksiä ja valintoja koskien hänen elämäänsä. Monesti ajatellaan, että tilanteet, joissa päätöksentekoa tuetaan ovat suuria elämän muutostilanteita, mutta sen lähtökohtana on kuitenkin se, että kehitysvammaisen asiakas saa käyttää itsemääräämisoikeuttaan ja hänellä on laillinen oikeus saada kaiken kokoiseen päätöksentekoon apua ja tukea. Kun henkilön pienempiä arjen valintoja tuetaan, toteutuu samalla tuki siihen, että asiakas kykenee harjoittelun myötä laajentamaan omaa päätöksentekoaan. (Heini & Tiihonen 2015, 10–16.)

Tuettu päätöksenteko pohjautuu siihen, että jokaisen asiakkaan kanssa arvioidaan yksilöllisesti tarvittavan tuen määrä. Asukas saattaa kyetä tekemään joissain asioissa täysin itsenäisiä päätöksiä ja toisaalta taas jossakin asiassa hän tarvitsee tukea siihen, että ymmärtää asian merkityksen ja seuraukset päätöksenteon jälkeen. Oleellista on se, että asiakkaalle annetaan mahdollisuus itsenäiseen päätöksentekoon. Omalla tavallaan keskustelua herättää kentällä paljon se, miten paljon tukea antavan henkilön mielipiteet vaikuttavat ja missä tilanteissa tukea antava henkilö voi tehdä päätöksen asiakkaan puolesta, jos arvioidaan ettei asiakas itse sitä pystyisi tekemään. Vaikuttaako tukea antavan henkilön ammattitaito kuinka paljon päätöksen tekoon? ja maltetaanko asiakkaalle antaa oikea aika päätöksentekoon, vai pyrkiikö tukea antava henkilö tekemään päätöksen asiakkaan puolesta, jos päätös saadaan nopeasti sillä tavoin? Asiaa voidaan pohtia janan avulla, jossa toisessa päässä on asiakkaan puolesta toimiminen ottaen huomioon hänen

oletettu tahtonsa ja toisessa päässä taas täysin itsenäinen päätöksenteko. Janan keskivaiheilla on sellainen toimintamalli, jossa asukas saa tukea päätöksentekoonsa ja kykenee tekemään päätökset tämän tuen avulla. (Sivula 2012, 2–4.)

4.4 Osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden edistäminen päivätoiminnassa

Palveluissa osallisuudesta ja itsemääräämisoikeudesta puhuttaessa on tärkeää, että kehitysvammaisen henkilö saa oikeanlaiset yksilölliset tukitoimet, joiden avulla hän kykenee ilmaisemaan omaa tahtoaan ja tekemään itselle mielekkäitä päätöksiä. Helppointa henkilön on ilmaista itseään silloin, kun asiat ovat mahdollisimman ymmärrettäviä ja heille konkreettisia. Kehitysvammaista henkilöä helpottaa tutussa ympäristössä toimiminen. Samoin on tärkeää edetä asiakkaan yksilöllisen tahdin mukaan ja pilkkoa isompi kokonaisuus pienempiin osiin. (Vastaava ohjaaja 2020.)

Mikäli asiakas tarvitsee kommunikointiin tukea, voi mukana olla puhevammaisten tulkki tai tarvittaessa on käytettävä puhetta tukevia, tai korvaavia menetelmiä (AAC) kommunikoinnissa. Tällaisia menetelmiä ovat esimerkiksi kuvien käyttö, viittominen, elekieli, tietokoneavusteinen kommunikaatio ja kirjoittaminen. (American Speech-Language-Hearing Association ASHA 2020.)

Kun päiväaikaisessa toiminnassa halutaan saada asiakkaan ääntä kuuluviin, on tärkeää osata tunnistaa asiakkaan omat voivavarat sekä hänen kykynsä päätöksentekoon. Tukeminen alkaa siitä, että arvioidaan jokaisen asiakkaan kohdalla, millaisiin päätöksiin asiakas tarvitsee tukea ja millaisten mahdollisten tukitoimien avulla asiakkaan kanssa pystytään kommunikoimaan. Vuorovaikutus on hyvin tärkeä osa tuettua päätöksentekoa. Erilaisten vaihtoehtojen tuominen asiakkaalle voidaan tehdä erilaisin kommunikaatiomenetelmin, kuten kuvien avulla. Asiakkaalle voidaan etsiä erilaisia vaihtoehtoja ja tietoja tai asiakkaalle voidaan selittää asioita, joiden avulla asiakas kykenee paremmin päätöksentekoon. Asiakkaiden kanssa voidaan myös tehdä karttamenetelmien avulla työskentelyä, joissa esimerkiksi erilaisten tukikysymysten avulla saadaan asiakkaalta tietoa, jonka avulla voidaan suunnitella yhdessä asiakkaan kanssa hänelle mieluisaa päiväaikaista toimintaa. (Vastaava ohjaaja 2020.)

5 YKSILÖKESKEISET MENETELMÄT TOIMINNAN SUUNNITTELUN TUKENA

5.1 Yksilökeskeinen työote

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelun eri lähestymistapoja ja tekniikoita alettiin kehittää 1970-luvulla Iso-Britanniassa sekä Yhdysvalloissa, ja tuolloin se luotiin nimenomaan itsenäistymisvaiheessa olevien kehitysvammaisten nuorten ohjaamiseen. Myöhemmin menetelmää on hyödynnetty kehitysvamma-alan lisäksi muun muassa mielen-terveyskuntoutujien ja ikäihmisten kanssa tehtävässä työssä. (Verner 2020.) Suomessa yksilökeskeinen työote on tullut tutuksi kehitysvammaisten laitoshajautuksen yhteydessä 1990-luvun puolivälissä. Se toi uusia näkökulmia työskentelyyn ja nosti esiin tavoitteen siitä, miten saadaan kartoitettua paremmin henkilön yksilöllisiä toiveita ja tavoitteita.

Yksilökeskeinen työote on jakautunut kolmeen erilaiseen peruspilariin: yksilökeskeiseen ajatteluun, yksilökeskeiseen suunnitteluun sekä yksilökeskeiseen toimintaan. Kaiken taustalla on yksilökeskeinen ajattelu, jossa ratkaisukeskeisyydellä on hyvin suuri rooli. Henkilö on ainutlaatuinen yksilö, jolla on omanlaisensa tarpeet, halut ja kyvyt. Ohjaustyössä tärkeää on kuunteleminen ja koko työotteen onkin tarkoitus saada asiakkaan ajatukset paremmin esiin. (Verner 2020.) Suunnitteluvaiheessa työntekijän rooli on haastaa asiakasta muuttamaan omaa elämäänsä itsensä näköiseksi, asettamalla hänelle tavoitteita ja vahvistamalla henkilön omia ajatuksia elämästään. Työntekijä on asiakkaan tukena auttamassa tunnistamaan niitä asiakkaalle merkityksellisiä asioita sekä tukemassa asiakasta tekemään omaa elämäänsä koskevia päätöksiä ja työssä lähestytään asiaa nimenomaan asiakkaan näkökulmasta. (Hintsala & Rajaniemi 2011, 31–32.) Toimintavaiheessa asiakas yhdistää ajattelu ja suunnitteluvaiheen ja silloin puhutaan jo konkreettisesta tekemisestä. Työntekijän rooli on tukea asiakasta antamalla johdonmukaista ohjausta ja tukea perustuen asiakkaan toiveisiin. Tämän kautta työntekijä tukee myös asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutumista ja samalla mahdollistaa henkilöä itseään aktiiviseksi toimijaksi toiminnan kohteena olemisen sijaan. (Hintsala & Rajaniemi 2011,40.)

5.2 Yksilökeskeiset menetelmät toiminnan suunnittelun tukena

Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun menetelmillä annetaan tukea omien tulevaisuuden tavoitteiden asettamisessa ja unelmien ilmaisemisessa, sekä samanaikaisesti autetaan lähipiiriä, kuten ystäviä ja vanhempia, rohkaisemaan henkilöä näiden saavuttamisessa. Suunnittelussa ei keskitytä henkilökohtaisiin tai tukiverkoston puutteisiin, vaan henkilön vahvuuksiin ja kykyihin. (Rasheed, Fore & Miller 2006, 48–49) Henkilöä autetaan ilmaisemaan tavoitteet ja haaveet myös muille ja toisaalta miettimään, millaista tukea hän unelmiensa toteuttamiseksi tarvitsee. (Verner 2020). Valta siirretään palveluja tuottavalta taholta avustettavalle: henkilölle tarjotaan toiveita ja tarpeita vastaavia palveluita, muutetaan palvelutarjontaa tai kehitetään ennennäkemättömiä palveluita toiveiden ja tarpeiden mukaan. Pyritään siis etsimään kaikki yhteisöstä löytyvät resurssit työntekijöiden tietoon, jotta voidaan auttaa asiakasta luomaan haluamansa kaltainen elämä. (Rasheed ym. 2006, 48–49.) Keskustellessa asiakkaan kanssa ei tulisi käyttää ammatinastoa vaan pyrkiä tavallisen kielen tai selkokielen keinoin ilmaisemaan samat asiat. Usein asiakas ei välttämättä tilanteessa pysty ilmaisemaan, jos ei ymmärrä selostettua asiaa. Onkin tärkeää, että työntekijä muistaa selkeän ilmaisun lisäksi löytämään ihmien diagnoosin takaa, jolla on omia lahjojaan sekä pyrkiä vahvistamaan henkilön itsensä sekä tämän lähipiirin ääntä. (Hintsala ja Rajaniemi 2011, 33)

Yksilökeskeisen suunnittelun lähestymistavoissa on eroavaisuuksia. Osassa menetelmistä ihmiset suunnittelevat vain tulevaisuuttaan, joissain vuorostaan keskitytään nykyhetkeen sekä pyritään muuttamaan sitä. Elämäntarinyöskentelyyn ja menneisyyden työstämiseen löytyvät omat menetelmänsä. Jotkut tekniikat keskittyvät vain ihmiseen itseensä, toiset vuorostaan perheiden tai ryhmien käyttöön ja osa työntekijöiden tueksi. 2000-luvulla menetelmiä on kohdistettu enemmän ihmisille omaan itsenäiseen käyttöön ja tämän vuoksi välineiden ymmärrettävyyttä on korostettu. Nykyään yksilökeskeinen suunnittelu on voimaantumisen keino. Lisäksi suunnittelussa korostetaan omien mielipiteiden ilmaisun harjoittelua sekä valtaa omasta elämästä. (Hintsala ja Rajaniemi 2011, 31)

Kun halutaan saada esimerkiksi asiakkaalta tietoa siitä, millaista päivätoimintaa hän itse toivoisi, voidaan tässä käyttää apuvälineenä yksilökeskeisen työn menetelmiä, joiden avulla pystytään selvittämään asiakkaalle tärkeitä asioita ja samalla kirjaamaan hänen toiveensa itselle mielekkästä toiminnasta. Menetelminä voidaan käyttää esimerkiksi erilaisia karttatyöskentelyjä, suhteiden kehää, polkutyöskentelyä ja vaaka työskentelyä.

Suunnitelmaan voidaan erilaisten toiveiden lisäksi kirjata myös asiakkaan avun tarpeesta, peloista, omasta osaamisesta, kommunikoinnista, asiakkaalle tärkeistä rutineista, läheisistä ihmisistä ja muista tärkeistä asioista. Suunnittelussa voidaan käyttää henkilön oman arvion lisäksi myös lähipiirin tai työ- ja päivätoiminnan työntekijöiden arvioita, mikäli henkilö itse ei pysty tahtoaan ilmaisemaan. Yksilökeskeinen suunnitelma päivitetään usein ainakin kerran vuodessa. (Juvonen & Kankainen 2017, 1–2.)

Kehitysvammaliitto on perustanut alan toimijoiden yhteisen verkkopalvelun Vernerin, johon on kerätty erilaisia itsemääräämistä tukevia työvälineitä avuksi asiakastyöhön. Näiden menetelmien kautta asiakasta voidaan tukea mm valintojen teossa, kommunikaatiossa ja oman näköisen päivätoiminnan ja arjen suunnittelussa. (Vernerin 2020.)

5.3 Karttatyöskentely yksilökeskeisen suunnittelun työvälineenä

Karttatyöskentely on ennen kaikkea tiedonhankinnan työväline ja tapa koota henkilöstä tietoa siten, että henkilö itse tuo esiin hänelle tärkeitä ja merkityksellisiä asioita liittyen hänen oman elämänsä eri osa-alueisiin. (Vernerin 2020.) Samalla kartta on keino voimaannuttaa kehitysvammaista henkilöä jakamaan muille tietoa itselle tärkeistä asioista. Kartoissa voidaan kuvata muun muassa tarpeita, unelmia ja vahvuuksia. Tuotoksena työskentelyssä syntyy usein konkreettinen kartta, joka voi olla usein erilainen tuotos, asiakkaasta riippuen. Tuloksena voi olla kuvallinen tai sanoista muodostunut kartta, se voi olla Mind map -tyylinen kokonaisuus, videomuotoinen tuotos, power point-esitys, esineistä koostuva kartta, kuvista koostettu kokonaisuus, piirretty tarina tai vaikka kirjallisessa muodossa oleva kertomus. Karttatyöskentelyn tuotoksen muodossa ei ole mitään säännönmukaista määritelmää, vaan tärkeintä on se, että asiakas itse kykenee tulkitsemaan kartan sisällön. (Vernerin 2020.)

Työskentelyaika sekä työskentelyyn osallistuvat henkilöt ovat aina henkilön itsensä päättävissä olevia asioita. Hyviä kartta-aiheita elämänsuunnittelussa ovat elämäntarina, sosiaaliset suhteet, vahvuudet ja taidot, vapaa-aika, pelot ja jännitteet, toiveet ja unelmat, palvelut ja tuki, paikat, asiat, joista pitää tai ei, sekä tärkeät asiat. Ensimmäisillä työskentelykerroilla on täysin normaalia, että esille tulee lähinnä jo tiedossa olevia asioita. Kuitenkin karttojen sisältö kasvaa kerta kerran jälkeen uusista tai muuttuneista ajatuksista. Työskentelyyn voidaan ottaa mukaan henkilölle läheisiä ihmisiä, kuten perheenjäseniä, ystäviä ja työntekijöitä. Mikäli mukana on henkilön itsensä lisäksi muitakin, olisi

toteuttajia hyvä olla vähintään kaksi: toinen ohjaamista sekä toinen dokumentointia varten. (Verner 2020.)

Osallisuuden lisäämiseen voidaan hyödyntää karttatyöskentely tekniikkaa. Kartta-työvälineen tarkoituksena on avustaa niin henkilöä itseään, kuin hänen läheisiään sekä työntekijöitä tarkastelemaan henkilön elämää kokonaisuudessaan. Lähestymistapa ei ole vain avun tarjoaminen ongelmiin, vaan sillä pyritään saada esimerkiksi tietoa siitä, mitä henkilö itse omasta elämästään ajattelee ja mihin hän apua kaipaa. Karttatyöskentelyssä voidaan käyttää apuna muun muassa henkilön omia valokuvia ja askartelua, jolloin henkilö itse osallistuu oman elämän suunnitteluun ja vaikuttaa näin hoitokeinoihin välillisesti. Karttatyöskentely on usein aikaa vievää ja sen toteuttaminen vaatii usein useamman tapaamiskerran. Karttatyöskentelyn tuloksena syntyneet kartat ovat tarkoitettu henkilölle itselleen. Karttatyöskentelyssä työntekijän rooli on pikemminkin kuunteleva ja haastatteleva, jolloin työntekijät saavat paremman käsityksen esimerkiksi henkilön omista toiveistaan ja elämästä. Työntekijän kyky osata kysyä oikeita kysymyksiä on äärimmäisen tärkeää tässä työskentelytavassa, jotta henkilön antamille tiedoille saadaan syvempi tarkoitus. Näin niin työntekijöille, mutta myös läheisille kehittyy paremmat tietotaidot henkilöstä, jonka kanssa työskennellään ja aikaa vietetään. Osallisuuden edistämiseen kehitysvammaisten päivätoiminnassa ovat eri kartat oiva työkalu. Koska karttatyöskentelyssä on tarkoituksena enemmänkin kuunnella henkilöä ja keskittyä hänen omaan näkökulmaansa, sen toteutustapa tukee merkittävästi henkilön osallisuutta työskentelyn toteutuksessa. (Verner 2020.)

Karttatyöskentely vaikeasti vammaisten yksikössä vaatii erityistä huomiota siitä, että henkilön kanssa työskentely tuottaa haluttua tulosta. Riippuen vaikeasti vammaisen tilanteesta, esimerkiksi puheen ja askartelun avulla voi olla mahdotonta toteuttaa karttatyöskentelyä. Tässä tapauksessa karttatyöskentely täytyy toteuttaa vaihtoehtoisin keinoin kuten seuraamalla henkilön arkea ja rutiineja, sekä esimerkiksi tulkitsemalla henkilön eleitä ja ilmeitä. Vaikeasti vammaisten karttatyöskentelyn onnistuneessa toteutuksessa korostuu läheisten tuki ja apu sekä heidän hyvä tuntemus henkilöstä. Tässä tapauksessa voidaan käyttää esimerkiksi paras- arvaus ja kokeilu kannattaa – menetelmiä. Paras arvaus –menetelmässä lähipiiri voi oman tulkintansa pohjalta pohtia vastauksia kysymykseen henkilön elämästä ja hänen toiveistaan. Kokeilu kannattaa –menetelmällä kokeillaan erilaisia toimintatapoja ja asioita henkilön kanssa. Tämän avulla voidaan tulkita sitä, onko kokeillut asiat henkilölle mieluisia. Menetelmää voidaan käyttää esimerkiksi vapaa-ajan karttatyöskentelyssä (Verner 2020.)

Karttoja on kehitetty useisiin eri tarkoituksiin, kuten esimerkiksi tarkastellessa kysymystä, missä henkilö käy ja mitä hän toivoo. Käyn seuraavaksi läpi karttatyövälineet, joita on kehitetty työskentelyä varten. Erilaiset kartat ovat hyviä työkaluja lisäämään henkilön osallisuutta työskentelyssä, sillä karttatyöskentelyn tavoitteena on tutustua henkilöön ja hänen omiin kokemuksiinsa hänen elämästään. Vaikka vaikeasti vammaisten kohdalla korostuu myös läheisten ja työntekijöiden rooli, on kuitenkin näkökulma henkilössä itsessään, eikä läheisten tai työntekijöiden mielipiteestä henkilön elämästä tai tarvitsemasta tuesta. Siten työskentelytapa pohjaa henkilön omiin mieltymyksiin ja kokemuksiin eikä työntekijöiden ja läheisten omilla näkökulmilla ja mielipiteillä ole niinkään sijaa. Jotuen vaikeasti vammaisen tilanteesta, voi työskentelytavat poiketa esimerkiksi henkilön puheentuottamis- kyvyn vuoksi. Karttatyöskentelyn avulla, on tarkoitus saada yhteys, myös työntekijän, sekä asiakkaan välille. Tässä tilanteessa karttatyöskentely, on loistava työväline kohtaamisen, kuulluksi, sekä ymmärretyksi tulemisen näkökulmasta puolin, ja toisin.

5.3.1 Toiveiden ja unelmien kartta

Toiveiden ja unelmien kartalla pyritään saada käsitys siitä, millaisia asioita hän toivoo tapahtuvan ja mistä hän unelmoi. Toiveiden ja unelmien kohde voi olla niin saavutettavissa kuin myös mahdottomia toteuttaa. Kartan tarkoitus onkin luoda ymmärrystä ja selvittää sitä, mistä henkilö unelmoi ja mitä hän toivoo. Karttatyöskentelyssä on myös tavoitteena, että henkilöllä on käsitys siitä, että hänellä on oikeus unelmiin ja toiveisiin. Kun karttatyöskentelyn avulla saadaan selville henkilön toiveet ja unelmat, kartoitetaan, onko jotkin toiveista ja unelmista tavoiteltavissa. Jos näin on, etsitään tapoja ja keinoja niiden toteuttamiseksi. (Verner 2020.)

Kun puhutaan unelmista ja toiveista, tulee ymmärtää asiakkaan tuen tarve. Monella asiakkaalla voi olla haasteita lähteä unelmoimaan ja haaveilemaan asioista. Tällöin on mahdollista lähteä pilkkomaan isompaa kuvaa pienempiin siivuihin ja tehdä tukikysymyksiä, joiden avulla asiakas pääsee aloittamaan työskentelyn. Havainnointieni pohjalta asiakkaan kanssa on tehokasta ajatusleikkiä. Jos minulla olisi nyt taikasauva, jonka avulla voisit huomenna olla siellä missä haluat, missä olisit? Mitä tekisit? Millainen olo sinulla on? Asiakas voi unelmoida asioista, jotka ovat jo toteutuneet. Samalla asiakas voi haaveilla myös asioista, jotka ovat hänen kokemusmaailmansa ulkopuolella. Työntekijä voi johdella myös kysymyksillä, tarvitseeko asiakas tukea unelman tavoittamiseen? Mikä on

asiakkaan mielestä tärkein unelmista? Kun unelmat ovat selkeytyneet on hyvä vielä jalkauttaa asiakkaan kanssa unelmia. Tässä työskentelyssä pilkotaan unelmia kohti kulkeminen pieniin askeliin. Asiakkaalle tärkeää on kuitenkin luottaa siihen, että hänen unelmansa tulee kuulluksi ja samalla myös asiakas saa tunteen, että häntä autetaan tavoittelemaan unelmiaan.

Päiväaikaista toimintaa määriteltäessä ja asiakkaan omien ajatusten näkyväksi tekemiseen unelmien ja toiveiden kartta on ensisijaisen tärkeä. Sen avulla tehdään näkyväksi ne asiat, joista asiakas nauttii ja joiden tekeminen on hänelle mielekästä.

5.3.2 Elämäntarinan kartta

Elämäntarinan kartassa pyritään saada käsitys henkilön menneisyydestä. Karttatyöskentelyssä voidaan esimerkiksi käyttää henkilöltä löytyviä valokuvia menneisyydestä ja myös läheisten haastattelu karttaa varten voi olla hyödyllistä. Kuitenkin kartan päämääränä on luoda henkilön itsensä kertoma ja näköinen kokonaisuus hänen omasta elämästään ja menneisyydestään. Näkökulma on siis enemmän hänen itsensä kuin läheisten kertomassa, vaikka läheisten haastattelu voi auttaa työntekijää paremman käsityksen saamisessa henkilön menneisyydestä. Kartta on ennen kaikkea henkilölle itselleen, mutta myös tärkeä apu työntekijöille, jotta heillä on parempi ymmärrys henkilöstä ja hänen menneisyydestä kokonaisuudessaan. Näin työntekijöiden on helpompi esimerkiksi ymmärtää henkilön toiveita, unelmia ja haasteita elämässä. (Verner 2020.)

Elämäntarinan kartan tekeminen voi olla asiakkaalle hyvin tunteikasta. Työntekijä voi auttaa kartan muodostumista ohjaamalla asiakasta pohtimaan erilaisia asioita, esim. millaisia hyviä asioita elämän aikana asiakas on kokenut? Millaisia ovat asiakkaan parhaimmat muistot? Onko joku elämänvaihe, joka on ollut erityisen hyvä? Mitä asiakkaan elämässä on tapahtunut silloin, kun hän on kokenut jonkun tietyn ajankohdan hyväksi? Onko asiakkaalla ollut jotain haastavia hetkiä elämässä? Vaikuttaako nämä haasteet asiakkaan tiettyihin toimintoihin nykypäivänä jotenkin?

Kun henkilön kanssa lähdetään käymään tuotosta läpi, on tärkeää havaita, miten menneisyys omalla tavallaan vaikuttaa aina myös nykyhetkeen. Asiakkaan kanssa on hyvä lähteä pohtimaan, onko elämäntilanteessa, ja elämäntyyliin tapahtunut muutoksia? Ovatko ne olleet asiakkaan mielestä positiivisia? Onko menneisyydessä sellaisia asioita, joita asiakas haluaisi nyt tuoda elämäänsä? Millaista tukea asiakas tarvitsee, jotta

pystyisi tekemään itselleen mieluisia ratkaisuja? Mikä mahdollistaisi asiakkaalle oman näköisen toiminnan? Usein asiakkaan elämästä puhuttaessa, on hyvä kiinnittää huomiota sellaisiin asioihin, jotka ovat positiivisia. Työntekijän rooli voi hyvin pian muuttua ammattiauttajan rooliin, jos menetelmätyöskentelyä lähdetään viemään eteenpäin negatiivisten tapahtumien kautta.

Kun puhutaan karttatyöskentelystä ja pohditaan asioita, joita halutaan asiakkaasta saada selville, halutaan usein tutustua asiakkaan menneisyyteen, sillä menneisyys muokkaa aina omalla tavallaan nykytilannetta. Elämäntarinan kartta on usein toimiva menetelmä, jos halutaan saada tietoon asiakkaan historiaa. Sen työstäminen on myös asiakkaalle suhteellisen helppoa, sillä sen voi koota esimerkiksi valokuvien avulla tarinaksi albumiin tai esitellä valokuvia ikävuosittain janamaisella tavalla. Elämäntarina voi janalla olla myös kirjoitettu vuosiin, jotka asiakkaalle ovat olleet jollain lailla merkityksellisiä.

Päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa on hyvä tuntea asiakkaan historia ja tausta. Tämän vuoksi elämäntarinan kartta on yksi hyvä väline siihen, että asiakkaan ajatukset tulevat näkyväksi. Monesti taustalla voi olla arkoja asioita menneisyydessä, jotka vaikuttavat asiakkaan käyttäytymiseen ja siihen, miten hän havainnoi ympäröivää maailmaa ja miten hän käsittelee erilaisia sosiaalisia suhteita. On kuitenkin tärkeää muistaa, että asiakkaan kokemus on keskiössä, eikä lähipiirin antamat tulkinnat ja pohdinnat muodosta erilaista kokonaisuutta, joka olisi ristiriidassa asiakkaan ajatuksiin. Toiminnan suunnittelussa ensisijaista on saada asiakkaan ajatukset ja näkemykset kuulluksi, jotta toiminta on asiakkaan mielestä mielekästä.

5.3.3 Pelkojen ja huolien kartta

Pelkojen ja huolien karttatyöskentelyssä pyritään selvittämään henkilön mahdolliset pelot ja huolet. Tämän kartan työskentelyssä tulee työntekijän olla varovainen, jotta pelkojen ja huolien läpikäyminen tuntuisi henkilölle mahdollisimman turvalliselta. Kartan avulla saadaan muun muassa tärkeää informaatiota henkilön kanssa työskentelyyn, jotta työntekijät osaavat huomioida nämä yksilölliset pelot ja huolet henkilön kanssa työskennellessä. (Verner 2020.)

Havainnointini pelkojen ja huolten karttatyöskentelystä antoivat hyvin äkkiä tukea siihen, mitä alun perin ajattelin menetelmästä. Sen käytössä tuli olla hyvin varovainen ja oli

tärkeää sanoittaa ääneen asiakkaalle, ettei tarkoitus ollut alkaa parantamaan asiakasta peloista, vaan tehdä hänen pelkonsa näkyviksi, jotta ne pystytään paremmin ottamaan huomioon päiväaikaista toimintaa suunniteltaessa. Työskentelyn tarkoituksena oli myös lievittää omalla tavallaan asiakkaan pelkoa ja samalla auttaa häntä ymmärtämään sen, mistä huolet ja pelot mahdollisesti aiheutuvat. Mahdollisia tukikysymyksiä asiakkaalle oli muun muassa; Millaisia asioita pelkää? Miten toimit, kun pelkää? Millaista tukea tarvitset, kun olet peloissasi? Miten pelkoa voisi välttää? Miten haluaisit, että pelkoasi käsitellään? Asiakkaani osoitti kuvakortista koiran ja kertoi pelkäävänsä koiraa. Kävimme läpi, millaisia asioita asiakas koirassa oikeastaan pelkäsi? Asiakas kommunikoi pelkäävänsä, että koira puree. Myös koiran kovaääninen haukkuminen nosti asiakkaalle pelon tunteen. Asiakas kertoi toimivansa tilanteessa siten, että pyrkii pakenemaan paikalta. Pelkoa ei juurikaan voisi välttää, mutta asiakas kertoi, että voisi yhdessä ohjaajan kanssa harjoitella olemaan samassa tilassa kiltin koiran kanssa, joka ei hauku. Vaikkei tavoitteena ole se, että työntekijä lähtee poistamaan asiakkaan pelkoa, on silti mahdollista suunnitella päiväaikaista toimintaa asiakkaan toiveiden mukaisesti. Asiakas on saanut tämän menetelmän kautta kerrottua huolistaan ja peloistaan työntekijälle, ja tukikysymysten avulla pystynyt avaamaan pelkoaan ja myös pohtimaan sitä, miten pelkoa voisi lieventää.

5.3.4 Taitojen ja vahvuuksien kartta

Taitojen ja vahvuuksien kartan avulla kiinnitetään huomio henkilön ominaisuuksien positiiviin puoliin: mietitään, mitkä ovat henkilön vahvuuksia ja millaisia kykyjä hänellä on. Kartan avulla voidaan saada selville henkilön piileviä taitoja tai vahvuuksia, joita hän voisi nykyistä enemmän hyödyntää elämässään. Kartan luomisessa tarvitaan usein ulkopuolista näkökulmaa ja ajatuksia, sillä omien vahvuuksien tunnistaminen saattaa olla hankalaa henkilölle. (Verner 2020.)

Työskentelyssä asiakkaiden kanssa havaitsin nopeasti, että tällä menetelmällä oli nopeasti saatavilla tieto siitä, mitkä toiminnat ja asiat asiakas koki omina vahvuuksinaan. Vahvuudet ja heikkoudet tuntuivat olevan helppoja käsitteitä, mutta kun pohdittiin voimavaroja tarkemmin, huomasin sen olevan haasteellisempaa asiakkaille. Asiakkaiden tukeminen positiivisin havainnoin ja sanoittamalla heidän vahvuuksiaan ääneen, voimaannutti selvästi asiakkaita ja auttoi asiakasta määrittelemään sellaisia toimintoja, joissa koki olevansa hyvä ja joita halusi vahvistaa. Tukikysymyksinä asiakkaiden kanssa käytin esimerkiksi seuraavia; Minkä tekemisestä nautit? Minkä tekemisessä olet taitava? Mikä on

sinun vahvuutesi? Millaisilla sanoilla läheinen kuvailisi sinua? Käytätkö vahvuuksiasi päivittäin? Voisitko jotakin tekemällä kasvattaa vahvuuksiasi? Haluatko oppia jotain uutta?

5.3.5 Sosiaalisten suhteiden kartta

Kartan avulla hahmotellaan muun muassa, millaisia ovat henkilön sosiaaliset suhteet ja ketkä esimerkiksi henkilö kokee itselleen läheisiksi elämässään. Siinä myös selvitetään, onko henkilön elämässä ihmisiä, joita hän ei halusta huolimatta tapaa. Kartan avulla pystytään esimerkiksi pureutumaan henkilön mahdollisiin toiveisiin sosiaalisista suhteista ja siihen, kokeeko henkilö hänellä olevan riittävästi ihmissuhteita. Niin kuin muissakin kartoissa, niin myös sosiaalisten suhteiden kartassa on tärkeää, että näkökulma on vahvasti henkilön oman kokemuksen mukainen, eikä sitä väritä läheisten tai työntekijän kokemus ja ajatukset. (Verner 2020.)

Vaikka havaintojeni perusteella sosiaalisten suhteiden kartan avulla ei juurikaan saada tietoon sitä, millaista päiväaikaista toimintaa asiakas kaipaisi, pystytään sen avulla havainnoimaan sitä, miten ihminen hahmottaa ympäröivää maailmaa. Mahdollisina tukikymyksinä menetelmää käyttäessä käytin seuraavia; Ketä ihmisiä näet usein? Oletko tyytyväinen ihmissuhteisiisi? Tarvitsetko tukea ihmissuhteiden ylläpitämiseen? Oletko tekemisissä jonkun kanssa päivittäin? Kuka on sinulle läheinen henkilö? Millaisella tavalla pidät yhteyttä kuhunkin henkilöön? Millaista tukea saat näiltä henkilöiltä? Onko sinulla sellaisia henkilöitä, joiden kanssa haluaisit olla enemmän tekemisissä?

5.3.6 Kartta paikoista, jossa käyn

Tässä karttatyökalussa käydään läpi henkilön kanssa paikkoja, joissa hän käy ja viettää aikaa. Kartan tarkoituksena on selvittää, käykö henkilö juuri niissä paikoissa, missä haluaa ja mahdollisesti onko paikkoja, joissa hän ei halua käydä, mutta käy silti. Näin voidaan paremmin vaikuttaa siihen, onko henkilön elinpiiri ja paikat, jossa käy, hänelle mieluisia. (Verner 2020.)

Päiväaikaista toimintaa suunniteltaessa on tärkeää kartoittaa asiakkaalle turvalliset ja tunnetut paikat. Toimintaan voi kuulua erilaiset retket päivätoimintaa järjestävien yksiköiden ulkopuolelle, jolloin on parempi olla selvyyttä siitä, millaisessa ympäristössä asiakas kokee olonsa turvalliseksi. Usein paikat, joissa asiakas on jo aiemmin totunut

vierailemaan, ovat sellaisia, joihin myös yhdessä voidaan mennä tutustumaan. Mahdollisina tukikysymyksinä asiakkaille käytin muun muassa seuraavia; Missä paikoissa yleensä käyt? Millaisissa paikoissa on mukava käydä? Käytkö jossain paikassa, jossa et haluaisi käydä? Käytkö tässä paikassa yksin, vai jonkun toisen kanssa? Tarvitsetko tukea jossakin paikassa käydessäsi? Missä paikassa haluaisit käydä? Millaista tukea tarvitsisit, jotta voisit käydä haluamassasi paikassa? Miten toimit, jos olet paikassa, jossa et haluaisi olla?

5.3.7 Vapaa-ajan kartta

Vapaa-ajan kartta työskentelyssä selvitetään, mitä henkilö tekee vapaa-ajallaan ja onko vapaa-ajan tekemiset ja harrastukset hänelle mieleisiä. Tämän tiedon avulla voidaan vaikuttaa henkilön tyytyväisyyteen positiivisella tavalla arjessaan. (Verner 2021.)

Vapaa-ajan kartoittaminen on tärkeää, kun lähdetään pohtimaan asiakkaalle mieluista päiväaikaista toimintaa. Usein asiakas toivoisi vapaa-aikaansa sellaisia elementtejä, joissa tarvitsee tukea ja ilman tätä tukea ei asiakkaan toivomaa vapaa-ajan aktiviteettia voida mahdollistaa. Kuitenkin kun pohditaan päiväaikaista toimintaa, on asiakkaalle mahdollista tarjota erilaista tukea ja turvallinen ympäristö. Mahdollisina tukikysymyksinä vapaa-ajan kartoittamiseen käyttäisin seuraavia; Millaisia asioita teet päiväaikaisen toiminnan lisäksi kotona? Onko sinulla joku mielekäs harrastus? Minkä tekeminen vapaa-aikana on mukavaa? Haluaisitko tuoda tätä harrastusta myös päiväaikaiseen toimintaan? Saatko harrastaa asioita, joista pidät? Mitä haluat vapaa-ajallasi tehdä? Mitä muuta teet vapaa-ajalla, kun harrastat? Kenen kanssa harrastat? Kenen kanssa vietät omaa vapaa-aikaasi? Toivotko harrastukseesi, tai vapaa-aikaasi jotain muutoksia?

Päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa voidaan myös käyttää virheen kautta mielekkään tekemisen löytämistä. Jos asiakas ei pysty kommunikoimaan, mistä asioista hän pitää, voidaan näitä asioita lähteä etsimään toiminnan kautta. Tällöin työntekijällä on iso rooli, sillä asioiden selvittäminen tehdään havainnoimalla asiakkaan ilmeitä ja eleitä.

5.3.8 Palvelujen ja tuen kartta

Palvelujen ja tuen kartan avulla pyritään selvittämään henkilön omia ajatuksia ja toiveita tarvitsemastaan tuesta. Kartan avulla hän saa itse äänensä kuuluviin asiasta, josta usein

päättää kuitenkin ulkopuolinen taho, kuten lähipiiri tai hoitohenkilökunta. Kuitenkin aihe voi olla tilanteesta riippuen haastava, jolloin lähipiirin tuki aiheen käsittelyssä voi olla tarpeen. (Verner 2020.)

Karttatyöskentelyn avulla voidaan saada paremmin kokonaiskuvaa siitä, millainen asiakkaan elämä on ja mihin asiakas toivoo muutoksia. Päivätoiminnan suunnittelussa kartan avulla voidaan käydä läpi toimintoja, joita asiakas haluaa tehdä ja mitä tukea asiakas tarvitsee. Karttatyöskentelyssä tärkeää on voimaannuttaa henkilöä kertomaan hänelle tärkeistä ja asioista ja omista ajatuksistaan. Tavoitetilana on ennakoitava ja johdonmukainen tuki siihen, että asiakas saa elää itselleen mielekästä arkea.

5.4 Muita menetelmiä suunnittelun työvälineenä

5.4.1 Vaaka -työväline

Vaaka-työvälineen keskeisimmät teemat ovat itsemääräämisoikeus sekä turvallisuus. Työkalussa tarkastellaan ihmisen omia näkemyksiä hyvän elämän kannalta tärkeistä asioista, ja ihmisen turvallisuuden sekä terveyden kannalta tärkeitä asioita rinnakkain. Joskus ihmisen itselleen tärkeiksi kokemat asiat eivät ole hänelle hyväksi terveyden tai turvallisuuden näkökulmasta. Näiden asioiden samanaikainen tarkastelu paljastaa muille, millaiset valinnat ovat henkilön elämänlaadun kannalta olennaisia sekä miksi juuri niillä on niin merkittävä asema. Toisaalta henkilö itse voi paremmin ymmärtää, miksi tietyt turvallisuuteen ja terveydentilaan liittyvät yksityiskohdat ovat tärkeitä huomioida. Lopuksi lähdetään vielä pohtimaan ratkaisuja ristiriitatilanteisiin. Itsemääräämisoikeuden, sekä terveyden ja turvallisuuden välille pyritään löytämään tasapaino arkielämässä, johon asiakaskin on tyytyväinen. (Verner 2020.)

Tulosta käytetään usein hyväksi osana palvelusuunnitelman laatimista, osana arviointia tai yksilön arjen suunnitelman tukena. Menetelmän avulla selvennetään sitä, mitkä asiat asiakkaalla toimii hyvin, miten asiakkaan eri arjen askareet sujuvat, miten erilainen tekeminen vaikuttaa asiakkaaseen ja sellaiset asiat, joita mahdollisesti tulisi asiakkaan arjessa muuttaa.

Vaaka-työvälineen kanssa havaitsin, että usein asiakkaalla voi olla hyvin vääränlainen kuva itsestään ja niistä asioista, jotka vaikuttavat hänen hyvinvointiinsa. Työntekijänä on tärkeää punnita sitä, mikä on tasapaino ihmisen oman päätäntävällän ja turvallisuuden

näkökulmien keskellä. Esimerkkinä nostan asiakkaan, joka piti kovasti leipomisesta. Leipominen itsessään oli toimintaa, joka tuki hänen omaa toimijuuttaan. Hän kuitenkin myös itse rakasti syödä omia leipomiaan tuotteita, jolloin taas päivän aikana syöty sokerillisten tuotteiden määrä muodostuikin suureksi. Asiakas itse ajatteli, että koska pitää kovasti omista leipomistaan tuotteista, voi hän myös nauttia niitä niin paljon kuin haluaa. Asiakkaan kanssa lähdettiin pohtimaan, että vaikka toiminnallisuus on hyväksi, on taas epä-terveellistä nauttia herkkuja. Tarkastelimme asioita rinnakkain ja pohdimme molempia näkökulmia. Tärkeää on tuoda asiaa myös näkyväksi asiakkaalle ja pohtia yhdessä keinoja joilla itsemääräämisoikeus ja terveydellinen näkökulma ovat tasapainossa keskenään. Lopulta asiakas itse päätyi ratkaisuun, jossa vaakakupit olivat lähes tasapainossa keskenään.

5.4.2 Tukiprofiili

Tukiprofiilin avulla pystytään tuottamaan selkeä kuva asiakkaasta ja opitaan tuntemaan asiakas paremmin. Kun puhutaan päiväaikaisen toiminnan järjestämisestä ja yksilökeskeisestä elämänsuunnittelusta on kartoittava, miten henkilö toivoo saavansa tukea? Mihin aikaan päivästä hän mahdollisesti tukea tarvitsee? Onko henkilöllä jonkinlainen struktuuri siihen, missä järjestyksessä eri asioiden on tarkoitus tapahtua? Ja miten varmistetaan se, että asiakas saa oikeanlaista ja oikea-aikaista tukea huolimatta siitä kuka työntekijä tukea on antamassa? (Vernerin 2021.)

Tukiprofiiliin on hyvä avata asiakkaan rutiineja ja arkisia tapoja hyvinkin tarkasti. Joskus asiakkaalle voi olla päiväaikaisessa toiminnassa tarpeellista, vaikka saada syödä rauhallisessa tahdissa, tai asiakas voi toivoa, ettei työntekijä puhuisi hänelle ruokailutilanteen aikana. Nämä esimerkiksi olisi hyvä avata tukiprofiiliin. Mikäli henkilön on vaikeaa ilmaista itse asioita, on tärkeää, että hoitokäytäntöihin liittyvät merkinnät löytyvät myös tukiprofiilista. Asiakkaasta käytetään minä- muotoa. Esimerkiksi: ”ruokaillessani haluan syödä rauhallisessa tahdissa”.

Kuva 1: Tukiprofiili (Vernerin 2021)

Tukiprofiilin ensimmäisessä osassa on yhden sivun esittely. Sitä katsomalla saadaan nopeasti käsitys siitä, kuka henkilö on ja mitkä asiat ovat hänelle tärkeitä. Olennaista on, että tähän on kirjattu asiakkaasta hyviä asioita, taitoja ja vahvuuksia joita toiset hänessä arvostavat. Tämän lisäksi siinä on hyvä olla henkilölle itselleen tärkeitä ihmiset sekä hänelle tärkeitä paikat ja asiat, joiden tekemisestä nauttii. Kolmantena esittelyssä olisi hyvä olla kirjattuna myös olennaisimmat asiat siitä, miten asiakasta tuetaan.

Näin kommunikoin -välineen avulla ymmärretään asiakasta ja hänen käytöstään erilaisissa vuorovaikutuksen tilanteissa.

Tue minua näin -tukiprofiili on kooste siitä, mitkä asiat ovat henkilölle tärkeitä, kun hän saa apua ja tukea. Tukiprofiili toimii työvälineenä henkilökunnalle ja mahdollistaa asiakkaan yksilöllisen tukemisen tasalaatuisena, riippumatta siitä kuka henkilökunnasta on tukea asiakkaalle sillä hetkellä antamassa

5.4.3 Kommunikaatiokansio ja keskustelumatto

Kommunikaatiotaulut ovat yksi tärkeä menetelmä asiakkaan tahdon ilmaisemisessa. Niiden avulla saadaan tietoa siitä, miten asiakas viestii ja mitkä ovat hänen tapansa kommunikoida. Henkilön vuorovaikutuksen tukemiseen kommunikaatiotaulut ovat oiva ratkaisu ja toimii hyvin eleiden ja ei-kielellisten ilmaisukeinojen tulkitsemisessä. Kommunikaatiokansiossa tunnetuin muoto on valintataulu, johon voi koota kuvia päätettävistä asioista. Mikäli asiakkaan on vaikeus ymmärtää puhuttua kieltä, tai ei mahdollisesti itse

kykene ilmaisemaan omaa tahtoaan, on kuvavalikosta toiminnan valitseminen asiakkaalle helpompaa. Työntekijä pystyy myös käymään asiakkaan kanssa läpi erilaisia vaihtoehtoja ja toimintoja. (Mykkänen & Puikkonen 2014.)

Kommunikaatiokansiota lähellä oleva menetelmä on keskustelumatto, jossa asiakas voi keskustelumattoon kiinnittää aiheita tai kirjoittaa siihen. Keskustelumattossa on usein mukana myös arviointiasteikko, joka voi koostua esimerkiksi liikennevalväreistä. Vihreällä värillä asiakas viestii asian tai tekemisen olevan hyvää, keltainen keskivertoa ja punainen sellaista, josta asiakas ei välitä. Asiakas voi itse laittaa kuvia keskustelumattolle, tai työntekijä voi tehdä sen hänen puolestaan, asiakkaan toiveiden mukaisesti, mikäli asiakas on estynyt liikkumaan. (Mykkänen & Puikkonen 2014.)

5.4.4 Tärkeää minulle vai tärkeää minun kannaltani -menetelmä

Tämän työkalun avulla asiakas erottelee ne asiat, jotka ovat hänelle itselleen tärkeitä hyvän elämän saavuttamiseen ja mitkä asiat taas ovat tärkeitä henkilön kannalta (turvallisuus, hyvinvointi, yhteiskunnan arvostettuna jäsenenä oleminen). Tulosta käytetään usein hyväksi osana palvelusuunnitelman laatimista, osana arviointia tai yksilön arjen suunnitelman tukena.

Menetelmän avulla saadaan selvitettyä asiakkaan tarpeita ja toiveita, joita voidaan hyödyntää myös päiväaikaisen suunnittelussa. (Vernerin 2020.) Itse menetelmää käyttäessäni havaitsin, ettei se antanut juurikaan erilaisia vastauksia kuin karttamenetelmien avulla kerättävä tieto. Menetelmä myös omalla tavallaan vastaa vaaka-menetelmää, jossa pohditaan rinnakkain asioita.

5.4.5 4+1 kysymystä

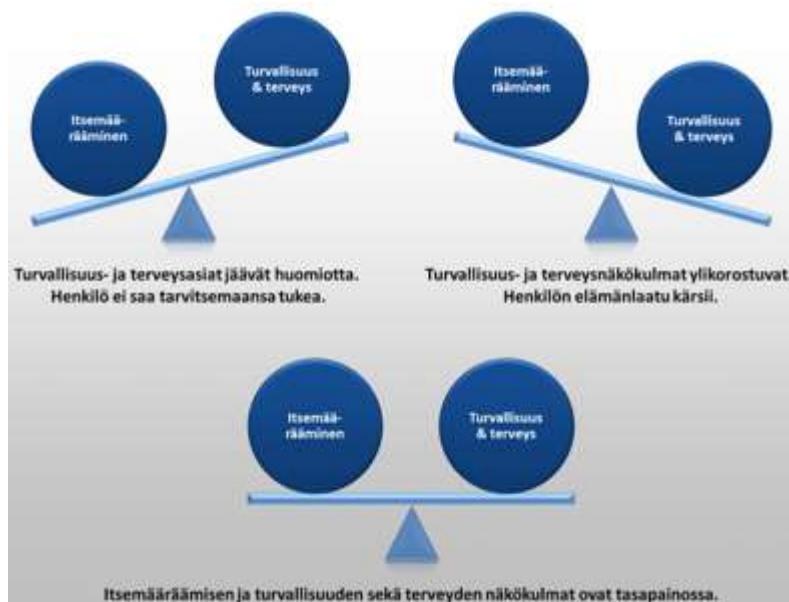
Vernerin (2020) löytyy menetelmä 4+1 kysymystä. Menetelmä on käytettävissä monessa eri työskentelyssä, mutta päivätoiminnan suunnittelussa se voisi olla hyvin toimiva. Asiakkaan tulee kuitenkin pystyä refleктоimaan omia ajatuksiaan. Kuitenkin tällä keinoin asiakas tulee enemmän kuulluksi ja kykenee kertomaan omia asioitaan ja omia toiveitaan mahdollisesti paremmin. Kysymyksien avulla voidaan esimerkiksi analysoida tämänhetkistä asiakkaan valitsemaa päivätoimintaa.

- 1) Mitä olemme yrittäneet?
- 2) Mitä olemme oppineet?
- 3) Mihin olemme tyytyväisiä?
- 4) Mistä olemme huolestuneita?
- 5) Tämänhetkisten tietojen perusteella, mitä teemme seuraavaksi

Asiakas voi esimerkiksi olla tyytyväinen päivän toimintaan, jonka hän on itse valinnut. Huomasin itse tätä menetelmää käyttäessäni, että se ei toiminut kaikkien asiakkaiden kanssa. Asiakastyössä oli haastavaa lähteä pohtimaan asiaa näin laajalla tavalla. Asiakkaiden oli myös vaikeaa reflektoida omaa toimintaansa. Toisaalta taas sellaisten asiakkaiden kohdalla, joilla reflektointi onnistui, oli tämä hyvinkin toimiva menetelmä.

5.5 Positiivinen riskiarviointi

Asiakastyössä tulee eteen usein tilanne, kun asiakas haluaisi tehdä toimintaa, johon sisältyy jonkinlainen riski. Asiakkaalla on itsemääräämisoikeus ja sitä tulisi kunnioittaa, samoin myös asiakkaan oikeutta oppia uusia asioita ja ottaa halutessaan riskejä. Usein asiat, joihin sisältyy riskejä kiinnostaa ihmistä ja usein myös antaa eniten onnistumisen kokemuksia ja hyvinolontunnetta.

Kuva 2: Positiivinen riskiarviointi. (Verner 2021)

Ylhäällä olevasta kuvasta voimme tarkastella eri näkökulmia siitä, miten itsemäärääminen ja turvallisuus ja terveys vaikuttavat asiakkaan elämänlaatuun. Riskiarviointi mukailleen omalla tavallaan jo aiemmin työssä läpi käytyä Vaaka-menetelmää. Menetelmä etenee keskusteluiden avulla ja niitä käydään usein henkilön itsensä, että hänen läheistensä kanssa. Keskusteluissa käydään läpi mahdollisia huolia, siitä millaisia riskejä asioiden tekemiseen liittyy. Samalla voidaan jo etukäteen pohtia toimintasuunnitelma siihen, mitä näiden riskien hallitsemiseen voidaan yhdessä tehdä.

Yleensä positiivisen riskiarvioinnin myötä ei ole tarkoitus ehkäistä toiminnan suorittamista, vaan lähtökohtana on aina se, että toiminta on mahdollista toteuttaa, kunhan erilaiset riskit on kartoitettu ja pohdittu yhdessä ne keinot, joilla riskit voitaisiin ennaltaehkäistä. Kehysviite on hyvin ratkaisukeskeinen ja menetelmän avulla pyritään positiivisiin ratkaisuihin, ei ongelmien esiin nostamiseen. Yleensä menetelmää ei tarvita perusarjen tilanteisiin, vaan enemmänkin suuriin muutostilanteisiin, tai sellaisiin tilanteisiin, joissa asiakkaan turvallisuus ja terveys voisi vaarantua.

6 KEHITTÄMISTYÖ

Lähdin pohtimaan opinnäytetyöni rakennetta ja päädyin etenemään (Ojasalon, Moilasan & Ritalahden, 2014) mallin mukaisesti, jolloin kehittämisprosessi voidaan jakaa kuuteen erilaiseen osa-alueeseen.

1. *Kehittämiskohteen tunnistaminen ja alustavien tavoitteiden määrittäminen*
2. *Kehittämiskohteeseen perehtyminen teoriassa ja käytännössä*
3. *Kehittämistehtävän määrittäminen ja kehittämiskohteen rajaaminen*
4. *Tietoperustan laatiminen sekä lähestymistavan ja menetelmien suunnittelu*
5. *Kehittämishankkeen toteuttaminen ja julkistaminen eri muodoissa*
6. *Kehittämisprosessin ja lopputulosten arviointi.* (Ojasalo ym. 2014, 24.)

Työn edetessä käytän jatkossa termiä *kehittämistyö*, jotta työssäni säilyy johdonmukainen linja työn alusta loppuun asti.

6.1 Kehittämistyön tunnistaminen ja alustavien tavoitteiden määrittäminen

Ojasalon ym. (2014) ajatusten mukaan kehittäminen alkaa sillä, että ensimmäiseksi tunnistetaan tarve kehittämistyölle. Kun puhutaan tutkimuksellisesta kehittämistyöstä ja kehittämiskohteiden tunnistamisesta, voi taustalla olla organisaatiossa tarve uudistua ja kehittyä. Kehittäminen voi myös olla ratkaisuna mahdollisiin ongelmiin ja kehittämistyön tarkoituksena on kartoittaa erilaisia vaihtoehtoja, ideoita ja mahdollisia uusia palveluita organisaation käyttöön. Kehittämistyön tarkoituksena ole kuvailla tämänhetkistä toimintaa, vaan lisäksi etsiä koko ajan muuttuvassa maailmassa tehokkaampia ja parempia vaihtoehtoja ja toimintamalleja, joilla organisaatio pystyy kehittämään toimintaansa eteenpäin. Kun verrataan tieteellistä tutkimusta, tai tutkimuksellista kehittämistyötä onkin eri nimenomaan toiminnallisuuden päämäärissä. Kun tieteellinen tutkimus tarkastelee ilmiötä ja kehittää sen pohjalta uutta materiaalia ja teoriaa, tutkimuksellisessa kehittämistyössä pyritään tuomaan organisaatiolle käytännön työhön parannuksia, tai uusia innovatiivisia ratkaisuja. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti, 2014.)

Toimeksianto oli määritelty alusta asti sellaiseksi, että sen avulla organisaation oli tarkoitus tehostaa toimintaansa. Tarve kehittämistyölle nousi organisaation omasta toiveesta edistää kehitysvammaisten henkilöiden osallisuutta päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa. Organisaatiossa oli tunnistettu, miten tärkeää on ottaa huomioon asiakaslähtöisyys ja yksilökeskeinen työote sekä menetelmät, joiden avulla asiakkaalta saadaan enemmän informaatiota siitä, mikä olisi hänelle mielekästä päiväaikaista toimintaa. Pohdin kehittämiskohdetta työn alkaessa paljon, sillä alustava tavoite työssä oli mallintaa uusi työtapa osallisuutta edistävässä toiminnassa. Työn keskiöön nousikin se, miten vahvistaa asiakkaan osallisuutta toiminnan suunnittelussa yksilökeskeisen työn menetelmin.

6.2 Kehittämistyöhön perehtyminen teoriassa ja käytännössä

Seuraava askel on Ojasalon ym. (2014) mukaan perehtyä kehittämistyöhön liittyvään tietoon (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti, 2014). Käsitteenä yksilökeskeinen työskentely ja sen menetelmät, olivat osittain tuttuja, mutta aloitin silti perehtymisen aiheeseen ruohonjuuritasolta. Pyrin hahmottamaan suurempia kokonaisuuksia ja perehdyinkin hyvin laajasti erilaisiin lähdemateriaaleihin. Työn taustalla vallitseva organisaation kehittämistarve rajasi työni olemaan tutkimuksellinen kehittämistyö. Kun tieteellisissä tutkimuksissa pyritään luomaan uudenlaisia teorioita, on kehittämistyössä lähtökohtana ratkoa jo tiedossa olevia ongelmia tai kehittää ratkaisuja, uusia innovaatioita tai täysin uudenlaisia palvelumalleja. (Heikkilä 2014, 26; Kananen 2017, 10.)

Heikkilän (2014) mukaan työelämälähtöisen kehittämishankkeen kestoa on hankala rajata ja usein hankkeiden kesto voi muodostua pitkäksi. Työssä lähtökohtana oli, että työ olisi valmistunut vuoden aikana, mutta huomasin pian, että vallitsevan Koronapandemian vuoksi, aikatauluni venyi puolella vuodella eteenpäin. Halusin työssäni myös testata itse menetelmiä, sillä näin sen olevan tärkeässä asemassa työni dokumentointia. Sainkin työharjoitteluni aikana kahdessa eri organisaatiossa, joissa toimitaan opinnäytetyöni kohderyhmän parissa, toteuttaa näitä toiminnallisia harjoitteita asiakastyössä. Työssä ei ollut tarkoitus luoda uusia teorioita, vaan enemmänkin karsia ne mallit, joiden avulla parhaiten asiakkaalta saadaan tietoa, kun suunnitellaan hänen kanssaan päiväaikaista toimintaa.

Opinnäytetyössä havainnointi, haastattelut ja asiakasryhmään perehtyminen on avainasemassa, jotta saadaan tarpeeksi hyvin tuotua näkyviin sekä henkilökunnan, että

asiakkaan näkökulmasta asioita, joita tulee työssä ottaa huomioon. Lähdin pohtimaan, millä eri keinoin pystyisin saamaan tietoa siitä, millaisia toiminnallisia menetelmiä on käytössä tällä hetkellä, miten yksikössä tällä hetkellä toimitaan ja millaisia eri menetelmiä voitaisiin toiminnan suunnittelussa käyttää, jotta saataisiin asiakkaalta juuri oikeanlaista tietoa. Tein tutustumiskäynnin päiväaikaista toimintaa järjestävään yksikköön sekä käyтин työssäni sekä toimeksiantajan, että päiväaikaista toimintaa järjestävän yksikön henkilökunnan haastatteluja. Omana lisämetodinä käytin vielä erilaisissa koeryhmissä menetelmien testaamista ja pyrin sitä kautta löytämään ne keinot, joiden avulla saataisiin mahdollisimman hyvin selville asiakkaan ajatukset ja mieltymykset, kun suunnitellaan hänelle mielekästä päiväaikaista toimintaa.

6.2.1 Päiväaikaista toimintaa järjestävän yksikön tutustumiskäynti

Opinnäytetyössä tutustuttiin päiväaikaista toimintaa järjestävään yksikköön ja työssä on haastateltu vastaavaa ohjaajaa. Vastaava ohjaaja kertoo, että asiakaskunta päiväaikaisessa toiminnassa on hyvin moninaista ja toimintakyky asiakkailta, on hyvin yksilöllistä. Yksikössä päivätoimintaan osallistuu 13 asiakasta, joista suurin osa käy yksikössä neljänä päivänä viikossa. Lähestulkoon kaikilla asiakkailta on oma henkilökohtainen avustaja ja suurin osa asiakkaista ovat vahvasti tukea tarvitsevia. Ryhmät päivätoiminnassa ovat pienet ja mahdollistavat yksilöllisen toiminnan asiakkaalle. Pääsääntöisesti asiakkailta on kehitysvamma tai ovat autismikirjon asiakkaita. Osa asiakkaista kommunikoi ainoastaan kuvin ja tukiviittomin, osa pystyy kommunikoimaan puheella. Kaikkien asiakkaiden kanssa kuitenkin käytetään kuvia puheen tueksi. Yksikössä työskentelee yhdeksän henkilöä, joista viisi on avustajia, 3 ohjaajaa ja yksi vastaava ohjaaja, joka tekee myös asiakastyötä. Tärkeäksi toiminnassa nostetaan se, että päivät ovat hyvin strukturoituja, jolloin asiakas tietää, että tiettyyn aikaan tapahtuu tietyt toiminnot ja se, että asiakkaat pystyvät itse vaikuttamaan omaan toimintaansa ja päivän kulkuun haluamallaan tavalla. (Vastaava ohjaaja 2020.)

Päiväaikainen toiminta alkaa yksiköllä siitä, että työntekijät tulevat paikalle ja tekevät päivän suunnitelman. Suunnitteluvaiheessa pohditaan jo valmiiksi sitä, mitä kenenkin asiakkaan kanssa yksilöllisesti tehdään päivän aikana. Asiakas on aktiivisesti mukana oman päiväaikaisen toimintansa suunnittelussa. Jokaisella asiakkaalla on yksilöllisesti räätälöity päiväohjelma, johon asiakas tekee omia valintojaan vaihtoehtoisista toiminnoista, omien kykyjensä ja taitojensa mukaan. Ensimmäiset asiakkaat saapuvat hieman

ennen yhdeksää ja ennen puoli kymmentä on tehty ensimmäinen aamupiiri. Aamupiirissä päivä käydään läpi tukiviittomin ja kuvin. Tämän jälkeen asiakkaat voivat valita kolmesta vaihtoehdosta itselleen mieluisen aamun tehtävän ja siirtyvät omiin ryhmätiloihin tekemään näitä tehtäviä. Tehtävien jälkeen asiakkaiden kanssa ulkoillaan yhdessä. Ruokailu tapahtuu sekä ryhmätilassa, että ryhmähuoneessa. Jokaisen asiakkaan kanssa on mietitty yhdessä asiakkaalle paras vaihtoehto. Toiset asiakkaat haluavat syödä omassa rauhassa ja toiset taas ryhmän mukana. Tärkeää on, että asiakkaat saavat itse olla mukana itselleen mielekkään toiminnan suunnittelussa. Asiakkaiden mielipiteitä ja toiveita kartoitetaan erilaisin menetelmin ja jokaisen asiakkaan kohdalla pohditaan parhain tapa, joiden avulla asiakkaan oma tahto tulee esiin. Yksiköissä käytetään esimerkiksi havainnointia, jos asiakas ei pysty ilmaisemaan mielipidettään sanallisesti tai vaihtoehtoisin kommunikaatiokeinoin. Työskentelyissä käytetään apuna myös konkreettisia kuvia erilaisista vaihtoehdoista päiväaikaisessa toiminnassa, jolloin asiakkaiden on helpompi hahmottaa toiminnan laatu ja mahdollisesti ilmaista halunsa ko. toimintaa kohtaan. (Vastaava ohjaaja 2020.)

Huomasin saavani paljon uutta tietoa vieraillessani päiväaikaista toimintaa järjestävällä yksiköllä. Sain tutustua monipuolisiin päiväaikaisen toiminnan tiloihin ja sain hyvin käsityksen siitä, miten erilaisia toimintoja asiakkaalla oli mahdollisuus valita. Jokaiselle asiakkaalle on tehty alkukartoitus, jossa on pohdittu hänelle mielekkäitä vaihtoehtoja. Oli hienoa huomata, miten organisaatiossa panostettiin asiakkaan yksilölliseen valintaan ja kuinka asiakkaan kuuleminen oli keskiössä, kun käsiteltiin hänen omia toiveitaan ja mielipiteitään.

6.2.2 Henkilökunnan haastattelut osana menetelmätyöhön tutustumista

Päiväaikaista toimintaa järjestävän yksikön henkilökunnalle teetettiin kysely marraskuussa 2020 (Liite 1), jossa kysyttiin henkilökunnan mielipidettä siitä, miten tällä hetkellä yksiköt keräävät asiakkaista tiedon, josta on apua toiminnan suunnittelussa. Kyselyyn vastasi seitsemän henkilökunnan työntekijää. Kysely tehtiin nimettömänä.

- 1) *Miten yksiköt keräävät tällä hetkellä asiakkaista tiedon, josta on apua toiminnan suunnittelussa?*

Kun asiakas saapuu päivätoimintaan tutustumaan, hänen kanssaan täytetään asiakastietolomake. Asiakastietolomakkeessa kysytään monipuolisesti erilaisia perustietoja

asiakkaasta, kuten mielenkiinnon kohteet, haasteet, aistiherkkyudet, ruokailu jne. Työntekijä pyrkii selvittämään yhdessä asiakkaan ja läheisten henkilöiden kanssa asiakkaan mielekkäät toiminnot. Työntekijät kokeilevat myös mahdollisesti kaikkea uutta. Asiakkaiden kanssa tehdään yksilöllinen suunnitelma, jossa keskeisenä ovat asiakkaan omat toiveet. Yhteistyötä asiakkaan asioissa tehdään kodin ja päivätoiminnan välillä ja onkin tärkeää olla yhteydessä asiakkaan verkostoon, tai henkilöihin, jotka tuntevat asiakkaan, mikäli asiakas ei itse pysty kommunikoimaan. Joillakin asiakkailta voi olla edunvalvoja, joka auttaa tuomaan asiakkaan ääntä kuuluviin. Asiakkaiden kanssa keskustellaan ja tarvittaessa käytetään puhetta tukevia tai korvaavia kommunikointimenetelmiä, kuten kuvia, tukiviittomia sekä kuvallista toiminnan valintataulukkoa. Asiakasta ja hänen toimintaansa havainnoidaan aktiivisesti.

2) Onko yksiköissä tällä hetkellä käytössä, jotain tiedonkeruumenetelmiä?

Suurin osa työntekijöistä vastasi, ettei yksiköllä ole käytössään useita tiedonkeruumenetelmiä. Erilaiset kommunikointivälineet, kuten kuvat ja keskustelu nousivat vastauksista esiin. Havainnointi ja raportointi nähtiin myös tärkeänä tiedonkeruumenetelmänä, samoin asiakkaan tuntevien henkilöiden sekä moniammatillisen verkoston kanssa tehtävä yhteistyö. Työntekijöistä yksi vastasi, että ratkaisukeskeisen kuvataideterapian avulla pystytään selvittämään asiakkaan toiveita ja tarpeita.

3) Mitä hyvää, tällä hetkellä käytettävissä menetelmissä on?

Vastauksista nousi esiin se, että asiakkaat pystyvät osallistumaan omien kykyjen mukaan ja koska asiakkaat ovat yksilöllisiä, käytetään juuri heille räätälöityjä keinoja toiveiden selvittämiseksi. Haasteena tietenkin on se, että asiakkaiden kyky ilmaista omia toiveitaan vaihtelee ja osan asiakkaiden kanssa ainoastaan kokeilun kautta pystytään selvittämään toiveita päiväaikaisen toiminnan suunnitteluun. Ilmeet ja eleet kertovat paljon asiakkaan tuntevalle henkilölle. Havainnoimalla asiakasta voi tehdä päätelmiä, miten hän esim. suhtautuu erilaisiin asioihin ja käyttäytyy eri tilanteissa ja muokata toimintaa/ympäristöä sen mukaan asiakkaalle sopivammaksi. Havainnointi kuitenkin menetelmänä saattaa välillä jättää jotain tulkinnan varaan. Käytettävien menetelmien vahvuutena nähtiin se, että niitä pystyy täydentämään, se on yhteneväistä jokaisen asiakkaan kesken ja tiedonkulku sisäisten yksiköiden kanssa on sujuvampaa. Asiakastietolomake

nähtiin hyvänä apuvälineenä, samoin nostettiin esiin yksikön käyttämä tietojärjestelmä, josta löytyy tietoa monipuolisesti, silloin, kun asiakas on hoitosuhteessa. Asiakas ei välttämättä toimi päivätoiminnassa samoin kuin kotona, joten havainnointi on ennakkotietojen lisäksi tärkeää. Vaihtoehtoinen kommunikaatio on asiakkaan käyttämä kieli ja se on jokaisella yksilöllinen. Se on hänen väylänsä kertoa itselleen tärkeistä asioista ja saada tietoa. Käyttämällä asiakkaan kieltä ja arvostavaa kohtaamista luodaan luottamuksellinen suhde, jossa vuorovaikutus tuottaa tulosta, asiakas tuntee tulevansa kuulluksi ja uskaltaa kertoa tärkeäksi kokemansa asiat. Hän tuntee myös tulleen hyväksytyksi, joka auttaa tiedonkeruussa suoraan asiakkaalta.

4) Miten muuttaisit tämänhetkisiä menetelmiä, jotta saisit paremmin tietoa asiakkaista?

Työntekijöiltä nousi hyviä ajatuksia siihen, miten he muuttaisivat tämänhetkisiä menetelmiä, jotta tiedonkeruu olisi laajempaa. Eniten nousi esiin erilaiset kuvat ja konkreettinen materiaali, jonka avulla asiakas voisi ilmaista omia kiinnostuksen kohteitaan eri asioihin liittyen. Kommunikaatiokansio, jossa olisi erilaisia kuvia toimintamahdollisuuksista, auttaisi / helpottaisi asiakasta valinnoissaan. Myös tietokoneella oleva paketti, jossa esim. videopätkiä eri toiminnoista auttaisi joitakin hahmottamaan eri toiminnot. Haasteellisena nähtiin se, että ulkopuolisten asiakkaiden kanssa tiedonkulku on hankalaa eri toimijoiden kesken, kun kirjausjärjestelmä ei ole yhtenäinen, tai käytössä lainkaan eri yksiköissä. Toiveeksi nousikin tiedonkulun kehittäminen eri toimijoiden kesken.

5) Muut kommentit

Muissa kommenteissa nousi vielä esiin se, että mitä enemmän vaihtoehtoisia tapoja on käytössä, sitä paremmin ja yksilöllisemmin voidaan olla tukena asiakkaan valinnoissa. Kaikki työkalut, joiden avulla tähän voidaan tähdätä, otetaan vastaan hyvillä mielin. Toiminnansuunnittelu itsessään vaatii myös välillä päivitystä, joka vaatii aikaa. Henkilökunnan toiveena nousikin esiin "suunnittelupäivät", joissa voitaisiin tuoda yhteen kerättyä tietoa ja ideoita sekä valmistella niitä.

Henkilökunnalta saatu palaute kirkasti ajatuksiani ja analysoidessani vastauksia havaittiin, että organisaatiolla oli käytössään jo paljon sellaisia menetelmiä, joiden avulla saatiin asiakkaalta tietoa mieluisasta päiväaikaisesta toiminnasta. Kyselytutkimuksen

jälkeen organisaatiossa ehdittiin ottaa käyttöön uusia menetelmiä. En kuitenkaan lähtenyt tekemään uutta kyselytutkimusta, koska toimeksiantajan toiveena oli ettei työssä keskitytä tarkastelemaan tapahtunutta muutosta, vaan kokonaiskuvaa siitä, millaisten toiminnallisten menetelmien kautta saadaan paremmin asiakkaalta tietoa suunniteltaessa hänelle mielekästä päiväaikaista toimintaa.

6.3 Kehittämistyön määrittäminen ja kehityskohteen rajaaminen

Kehittämistyön seuraavassa kohdassa tapahtui kehittämiskohteen lopullinen rajaaminen ja määrittäminen. Ojasalo ym. (2014) nostavat esiin, että tässä kohtaa opinnäytetyötä, tulisi olla jo hyvin selvää se, mitä ollaan työssä kehittämässä ja miksi? Kehittämistyön määrittäminen oli itselleni haastavaa, koska työssä olisi ollut useita erilaisia polkuja. Pyrin määrittelemään kehittämistyössäni keskiöön karttatyöskentelyn, koska se oli vahvasti myös toimeksiantajan toiveena. Rajaus työhön tuli osittain myös siis näin ollen toimeksiantajalta.

Työn edetessä opinnäytetyötä rajattiin useaan otteeseen, opinnäytetyöstä jätettiin pois tavoitteiden jalkauttaminen ja tarkastelu, miten yksiköiden toiminta oli muuttunut, kun työnkuvaan on tullut yksilöllinen suunnitelma ja menetelmätyöskentely toiminnan tueksi. Omalla tavallani olin harmissani rajauksesta, sillä olisin mielelläni tarkastellut tilannetta, miten paljon eri menetelmien kautta saatiin kentän työhön lisää työkaluja asiakkaan kanssa työskentelyyn. Opinnäytetyön rajaamisen ja muokkausten kautta työn nimike muuttui ja lopullinen versio oli ”Yksilökeskeisen työotteen määrittäminen ja kehittäminen päiväaikaisessa toiminnassa”.

Kaikessa menetelmätyöskentelyssä on tärkeää ymmärtää, miksi menetelmää käytetään ja mitä tietoa tarvitaan, jotta osataan tukea henkilöä oikealla tavalla. Tämän vuoksi eri menetelmien koulutus on tärkeää, jotta jokaisella henkilökunnan työntekijällä on osaminen käyttää menetelmiä. Samalla on tärkeää ymmärtää, miksi mitään menetelmää käytetään ja mitä sen avulla pyritään saamaan tietoon asiakkaan omista toiveista. Kuten henkilökunnan vastauksista näkyi, on tärkeää, että jokaisen asiakkaan kanssa löydetään ne menetelmät, joiden avulla asiakas kykenee ilmaisemaan omia toiveitaan esimerkiksi päivätoiminnan suhteen.

Yksikön työntekijät löysivät paljon hyvää tällä hetkellä käytettävistä menetelmistä ja nostivatkin tätä esiin keskusteluissa. Opinnäytetyöni valmistumisen aikana osallisuutta

edistävässä toiminnassa järjestettiin yksilökeskeisen työskentelyn koulutus, jossa työntekijät perehdyttiin kartta -menetelmätyöskentelyyn.

6.4 Tietoperustan laatiminen sekä lähestymistavan ja menetelmien suunnittelu

Kehittämistyössä rajauksen jälkeen on Ojasalon ym. (2014) mukaan tietoperustan laatiminen. Kun lähdetään pohtimaan erilaisia tutkimusmenetelmiä, joilla saadaan mahdollisesti ratkaistua tutkittava ongelma, on tärkeää tehdä aineiston kerääminen sen perusteella, että saatava data on käyttökelpoista ja sen avulla saadaan lisätietoa aiheesta. (Kananen 2015, 63–65.)

Valitsin yhdeksi tavaksi kerätä aineistoa sähköisen kyselykaavakkeen, jonka toteutin sähköisessä muodossa Webropol- ohjelmaa hyödyntäen. Heikkilän (2014) mukaan sähköisenä toimitettu kysely on toimiva, koska silloin ei tarvita erillistä sovittua haastattelu-aikaa, vaan henkilöt pystyvät vastaamaan silloin, kun heille parhaiten sopii. Kyselyyn on myös helpompi vastata anonyymisti ja vastaukset on mahdollista saada nopeasti. (Heikkilä 2014, 31.)

Lähestymistavaksi valitsin kentän havainnoinnin ja toimeksiantajan ja työntekijöiden haastattelut. Menetelmiä suunniteltaessa pohdin sitä, miten saisin parhaiten esiin erilaisten menetelmien kautta asiakkaan toiveita. Pyrin löytämään luotettavaa tietoa, jotta saisin työlleni mahdollisimman vahvan ja monipuolisen tietoperustan. Ikäväkseni havaitsin, että varsinkin karttamenetelmien osuudelta, johon toimeksiantaja toivoi työn keskittyvän, ei löytynyt useaa validia lähdettä. Tietoa hakiessani huomasin, että kehitysvammaisuudesta, itsemääräämisoikeudesta sekä laeista ja asetuksista löytyi paljon pohjatietoa, mutta menetelmätyöskentelyjen osalta, ei hyödynnettävissä olevaa tutkimusaineistoa löytynyt juuri lainkaan. Sain työn aikana suullisia tiedonantoja ja ns. ”hiljaista tietoa” työntekijöiltä ja vastaavalta ohjaajalta, mutta niiden varmentaminen teoreettiseen pohjaan, ei onnistunut. Tietoperustan laatimisessa koin tärkeäksi, että teorian avulla pystytään määrittelemään lukijalle se, mitkä asiat vaikuttavat kehittämistyön taustalla. On tärkeää ymmärtää se, mitkä lait ja asetukset vaikuttavat päiväaikaisen toiminnan suunnitteluun, mutta myös samalla ymmärtää asiakasryhmän haasteet, jotka tulee ottaa huomioon, kun kartoitetaan asiakkaalle mielekästä toimintaa.

6.5 Kehittämistyön toteuttaminen ja julkistaminen eri muodoissa

Toiseksi viimeisenä ja ehkä koko prosessin näkyvimmäksi tekevänä vaiheena on Ojasalon ym. (2014) mukaan kehittämistyön toteuttaminen ja julkistaminen eri muodoissa.

Toimeksiantona oli Word-tuotos (Liite 3), josta organisaatio saa tietoa, miten eri menetelmiä käytettäessä suunnittelun tukena saadaan mahdollisimman hyvin tietoon asiakkaan omat toiveet. Syntyneen tuotoksen tavoite oli olla informatiivinen, selkeä ja johdonmukainen. Word-tuotosta on tarkoitus organisaatiossa käyttää tulevien koulutuksien tukena. Viimeistelyn jälkeen opinnäytetyöraportti sekä tuotos arvioidaan ja arvioinnin jälkeen opinnäytetyö tullaan julkaisemaan Theseus-tietokannassa. Tuotos luovutetaan organisaation käyttöön.

6.6 Kehittämisprosessin ja lopputulosten arviointi

Viimeinen vaihe kehittämistyö prosessissa on Ojasalon ym. (2014) se hetki, kun koko kehittämistyön prosessi ja lopputuotos arvioidaan. Kanasen (2017) mukaan kehittämistyön onnistumista voidaan kokonaisuudessaan tarkastella vaikuttavuuden ja sen perusteella, miten lopputulokseen on päästy. On tärkeää avata työvaiheet mahdollisimman hyvin työssä, jotta saadaan kokonais käsitys siitä, onko työssä saavutettu oikeanlaisia tuloksia. (Kananen 2017,67.)

Työn lähtökohtana oli tutustua yksilökeskeiseen työotteeseen ja siihen, miten sitä voitaisiin kehittää päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa. Työn aikana perehdyin menetelmiin, joita voidaan käyttää suunnittelun tukena osallisuutta edistävässä toiminnassa. Kehittämistyötäni arvioi organisaation puolelta määritelty yhteishenkilö, kaksi ohjaavaa opettajaa sekä opponijani. Tein myös itse arvioinnin lopputuloksesta ja omasta oppimistani prosessin aikana.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA ARVIOINTI

Lähtökohta työlle oli tutkimuskysymys: Miten vahvistaa asiakkaan osallisuutta toiminnan suunnittelussa yksilökeskeisen työn menetelmin? Opinnäytetyön kehittämistehtävän tarkoituksena oli edistää kehitysvammaisten henkilöiden osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta sekä löytää menetelmiä, joiden avulla pystytään huomioimaan vielä paremmin henkilöiden omat toiveet päivätoiminnan suunnittelussa. Toimeksiantoon kuului myös uuden työtavan mallintaminen osallisuutta edistävässä toiminnassa. Opinnäytetyön prosessissa syntyneellä tuotoksella on tarkoitus käydä läpi menetelmiä, joita organisaatiossa voidaan ottaa käyttöön ja näiden avulla työntekijät pystyvät paremmin tukemaan asiakkaan osallisuutta työ- ja päivätoiminnan sisällön suunnittelussa.

Kävin työssäni läpi, mitkä yksilökeskeisen työskentelyn menetelmät toimivat osallisuutta edistävässä toiminnassa ja miten asiakaspinnassa nämä käytettävät menetelmät tukevat asiakasta tuomaan esiin omia mielipiteitään. Menetelmätyöskentelyjen avulla asiakaiden vaikutusmahdollisuudet lisääntyivät ja niiden avulla asiakkaat pystyivät paremmin olemaan mukana päätöksenteossa, kun pohdittiin heille soveltuvaa ja mielekästä päiväaikaista toimintaa. Löysin myös menetelmistä sellaiset, joiden avulla tuotiin paremmin esille asiakkaan omia ajatuksia, toiveita sekä tarpeita ja asiakas oli mukana aktiivisesti toimijana, ei passiivisena sivusta seuraajana.

7.1 Eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyössä ja kaikessa työhön liittyvässä tutkimuksessa on tärkeää muistaa noudattaa prosessin aikana huolellisuutta. Tutkimusluvan hakeminen on hyvin tärkeää ja sen avulla osoitetaan myös toimeksiantajalle, että toimimme lakien ja asetusten mukaisesti. Tulosten arvioimisessa tulee olla huolellinen, sillä pienikin virhe saattaa vaikuttaa työn lopputulokseen. Lähteiden tulee olla asianmukaisia ja niiden tulee olla luotettavia. On myös tärkeää työtä tehdessä merkitä lähteet asianmukaisesti lähdeluetteloon sekä tekstiin. (Ojasalo 2014, 48–49; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2013, 6–7.)

Toiminnallinen opinnäytetyö luo omalla tavalla haasteita, sillä tutkimuksellisia menetelmiä käyttäen työn laajuus voi kasvaa huomaamatta. Vilkan ja Airaksisen (2003) mukaan, toiminnallisessa opinnäytetyössä ei välttämättä tarvitse tämän johdosta käyttää tutkimuksellisia menetelmiä ja tiedon keräämiseen tulee käyttää paljon harkintaa, jos

opinnäytetyöhön lisätään vielä selvitysosa. Kun arvioidaan työn luotettavuutta, voidaan sitä arvioida usealta eri kantilta. Sen luotettavuus voi riippua siitä, saadaanko aikaan onnistunut muutos, tai onko kokonaisuudessaan prosessi ollut luotettava, jos lopputulos ei olekaan halutunlainen. (Kananen 2017, 69–70)

Työtä tehdessäni olen pitänyt kiinni siitä, että toimin eettisten ohjeiden mukaan ja pyrin olemaan kaikessa työssäni ja toiminnassani tarkka. Olen suunnitellut työni alusta alkaen hyvin tarkasti ja pyrkinyt toteuttamaan työni suunnitellun mukaisesti. Työssäni olen pyrkinyt rajaamaan aihetta siten, että työstä tulisi lukijalle mahdollisimman kattava ja että työhön on perusteltu erilaisia valintojani työtä tehdessäni. Olen käynyt keskusteluja toimeksiantajan kanssa ja varmistanut työni edetessä useaan otteeseen, että työni sisältö vastaa annettua toimeksiantoa ja että teoriaosuus työlläni on oikeanlainen. Työhöni olen pyrkinyt ottamaan lähteisiin kattavasti ja monipuolisesti ulkomaalaisia lähteitä, väitöskirjoja ja kirjattuja teoksia. Lähteenä on käytössäni ollut paljolti myös tietty internetsivusto, mutta tämä on ollut puhtaasti toimeksiantajan toiveesta. Sivusto käsittää käytössä olevan karttamenetelmän teoriaa, jota ei juurikaan löytynyt kirjoitettuna painoksena edes ulkomaisista lähteistä.

7.2 Itsearviointi ja oma ammatillinen kasvu

Valitsin tämän aiheen, koska halusin saada tietoa Kehitysvamma-alalla toimimisesta asiakaskontaktin näkökulmasta. Halusin, saada tietoa: millaisia haasteita asiakkailla on, miten haasteet näkyvät heidän jokapäiväisessä elämässään. Miten asiakkaan oma mielipide, sekä ajatukset tulevat nykyään huomioituiksi? Miten opinnäytetyöni avulla, voidaan kehittää heidän arkeaan, heidän oman näköiseksi, sekä saada heidän oma mielipiteensä julki heitä koskevassa päätöksen teossa.

Kävin työssäni tutustumassa erääseen kehitysvammaisten päivätoimintaa järjestävään yksikköön saadakseni paremman kuvan asiakkaista, sekä heidän tarvitsemastaan tuesta. Tein opinnäytetyöni alkuvaiheessa, myös kyselyä kehitysvammaisen kanssa toimivalle henkilökunnalle, saadakseni kuvan: mitä menetelmiä heillä on tällä hetkellä käytönsä, asiakkaan kuulluksi tulemisen, ja päätöksenteossa itsenäisen toimijuuden tukemisessa. Työharjoitteluni aikana pääsin konkreettisesti asiakastyössä testaamaan erilaisia menetelmiä ja tiedonkeruumenetelmiä sekä sitä, millä menetelmällä saadaan parhaiten kerättyä tietoa asiakkaalta, ja millaisien tukikysymysten avulla tietoa saisi kerättyä mahdollisimman monipuolisesti. Tätä työtä tehdessäni opin paljon uusista menetelmistä,

sekä niiden yhdistämisen mahdollisuudesta. Opin myös, Kuinka erilaisia karttamalleja voidaan muokata erilaisiin tarpeisiin sopiviksi. Mikäli kartat tehdään ns vanhalla: leikkaa lehdessä, sekä liimaa menetelmällä saadaan aikaan, lisäksi harjoitteita, joissa lisätään silmän, ja käden yhteistyötä

Koronapandemian vuoksi, opinnäytetyön tekeminen jakautui useammalle kaudelle. Alkuvaiheessa keskityin teoriaosuuden hiomiseen ja onnistuin mielestäni rajaamaan tämän alueen sellaiseksi, joka antaa tarpeeksi tietoa asiakasryhmästä ja yksilöllisestä päätöksenteosta. Opintojeni venyminen aiheutti kuitenkin omalla tavallaan pirstaleisuutta työn tekemiseen ja jouduinkin perehtymään useampaan kertaan aiheeseen uudelleen. Haasteellista oli tavoittaa työssä se ydin, jonka ympärille työni rakentui.

Teoriaosuus, jonka olen työn perustaan kerännyt, on koostettu lähdekriittisesti. Lähdetietoa on etsitty sekä kirjallisesta materiaalista, että internetin kautta. Havaitsin työssäni sen, että oli hyvin hankala löytää tietoa ja teoriaa osa-alueesta, johon toimeksiantaja toivoi opinnäytetyön keskittyvän. Olen kuitenkin työssäni käyttänyt sellaista teorian tietoa, joka perustuu tutkittuun tieteseen. Havainnointini pohjautui keskusteluihin kehittämissuunnittelijan, päiväaikaista toimintaa järjestävän yksikön- vastaavan ohjaajan, sekä työntekijöiden kanssa. Henkilöhaastatteluiden avulla sain paljon tietoa siitä, miten yksikössä tuetaan asiakasta päätöksenteossa ja miten varmistetaan se, että asiakkaan oma tahto tulee kuuluviin päiväaikaista toimintaa suunniteltaessa. Tämän perusteella keskityin työssäni karttamenetelmään tiedonkeruun välineenä, sillä havaintojeni perusteella se oli kaikkein tehokkain keino tuomaan asiakkaan ääntä ja toiveita kuuluviin.

Opinnäytetyöprosessi onnistui kokonaisuudessaan hyvin. Tavoitteenani oli saada toimeksiantajalle Word-tuotos, jossa keskityttiin menetelmiin, joiden avulla asiakkaalta saadaan tietoa hänelle mielekkästä päiväaikaisesta toiminnasta. Tämän työn avulla opin, miten paljon asiakaslähtöisyys on kaiken toiminnan taustalla tärkeää. Samalla opin paljon siitä, miten erilaisia keinoja asiakkaan osallistamisessa voidaan käyttää. Sain työssäni hyvin määriteltyä sen, mitä tarkoitetaan yksilökeskeisellä työotteella ja miten työntekijänä pystytään auttamaan asiakasta eri menetelmin suunnittelussa päiväaikaista toimintaa koskien. Samalla työssä nousi myös kehitysehdotuksia, joista osan työn tilaaja olikin ehtinyt toteuttaa ennen opinnäytetyöni valmistumista. Lopuksi haluaisin vielä todeta, että tärkein havaintoni työtä tehdessä oli, että yksilökeskeinen asiakastyö ja menetelmät toiminnan suunnittelun tukena vahvistivat asiakkaan osallisuutta hänen elämänsä liittyvissä asioissa.

LÄHTEET

- American Speech-Language-Hearing Association 2020. Viitattu 19.2.2021. Saatavilla <https://www.asha.org/Practice-Portal/Professional-Issues/Augmentative-and-Alternative-Communication/>
- Arvio, M. 2011. Kehitysvammaisen potilaana. Helsinki: Duodecim.
- Asetus kehitysvammaisten erityishuollosta 988/1977. Annettu Helsingissä 23.12.1977. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770988>
- Autismiliitto 2020. Autismikirjo, mistä on kysymys? Viitattu 11.12.2020. <https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo>
- Autismiliitto 2020. Autismikirjon diagnosoinnin muutos. Viitattu 14.2.2021.
- Haastattelu. Päiväaikaista toimintaa tarjoavan yksikön vastaavaa ohjaajaa haastatteli syksyllä 2020 Saana Majanmaa.
- Heikkilä, T. 2014. Tilastollinen tutkimus. 9. uudistettu painos. Porvoo: Edita Publishing Oy.
- Heini, A. & Tiihonen, P. 2015. Opas päätöksenteon tuesta henkilökohtaisessa avussa. Helsinki: Kehitysvammaisten palvelusäätiö.
- Hintsala S., Rajaniemi M.; 2011. Yksilökeskeinen suunnittelu syntyi puolustamaan tavallista elämää – katsaus historiaan. Julkaisussa Konola, K. & Kukkanieni, P. & Tiihonen, P. (toim.) Aktiivinen tuki: Näkymiä tukea tarvitsevan henkilön osallisuuteen. Viitattu 19.10.2020 https://kvps.fi/wp-content/uploads/2020/04/Aktiivinen_tuki.pdf
- Hyväri, S. 2017. Asiakslähtöisyyden periaatteet ja toteutuminen sosiaali- ja terveystaloudissa. Teoksessa Helminen J. (toim.) Asiakkaan moniammatillinen ohjaus sosiaali- ja terveydenhuollossa. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Ihmisoikeuskeskus 2020. YK:n vammaisyleissopimus. Viitattu 18.12.2020. <https://www.ihmisoi-keuskeskus.fi/vammaisten-henkiloiden-oikeudet/yk-n-vammaisyleissopimus/>
- Itsemääräämisoikeus ja turvallisuus: Vaaka-työväline. Vernerinet.net. Päivitetty 04.05.2017. Viitattu 29.10.2020. Saatavilla <https://verneri.net/yleis/itsemaaraaminen-ja-turvallisuus-vaaka-tyovaline>
- Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu
- Kananen, J. 2017. Kehittämistutkimus interventiotutkimuksen muotona. Opas opinnäytetyön ja pro gradun kirjoittajalle. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu
- Kari, O.; Niskanen, T.; Laakso, S. & Seppänen, M. 2020. Vammaistyön käsikirja. Helsinki: Sanoma Pro.
- Kaski, M.; Manninen, A. & Pihko, H. 2012. Kehitysvammaisuus. Helsinki: Sanoma Pro.
- Kehitysvammaisten tukiliitto. 2021. Tukiliitto Valas-kuulemisessa: Lyhytaikainen huolenpito ja päiväaikainen toiminta taattava kaikille. Viitattu 19.9.2021. <https://www.tukiliitto.fi/ajankohtaista/tukiliitto-valas-kuulemisessa-lyhytaikainen-huolenpito-ja-paivaaikainen-toiminta-taattava-kaikille/>
- Kerola, K.; Kujanpää, S. & Timonen, T. 2009. Autismin kirjo ja kuntoutus. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Kivistö M., 2014. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen – Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Väitöskirja. Lapin yliopistokustannus. Viitattu 28.10.2020 Saatavilla https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61789/Kivist%C3%B6_Mari_ActaE150_pdfA.pdf?sequence=2%3E
- Ladonlahti, T. 2004. Haasteita palvelujärjestelmälle. Kehitysvammaiseksi luokiteltu henkilö psykiatrisessa sairaalassa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja
- Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977. Annettu Helsingissä 23.6.1977. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Annettu Helsingissä 22.9.2000. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>
- Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987. Laki annettu Helsingissä 3.4.1987. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>
- Mykkänen, M. & Puikkonen V. 2014. Opas tuettuun päätöksentekoon. Viitattu 16.8.2021. https://www.savas.fi/userfiles/file/esitteet_ja_oppaat/savas_tuepaapas_2014.pdf
- Nivala E., Rynnänen S.; 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia- artikkeli. Viitattu 26.10.2020. https://www3.uef.fi/documents/364780/1847612/Nivala_%26_Rynn%C3%A4nen_Kohti_sosiaalipedagogista_osallisuuden_ideaalia.pdf/82a018a3-5f0a-4c44-8937-7fd4ac2a3879
- Ojasalo, K.; Moilanen, T. & Ritalahti, J. 2014. Kehittämistyön menetelmät. Helsinki: WSOY Pro.
- Papunet 2021. Tietoa puhevammaisuudesta -syyt ja ilmenemismuodot. Viitattu 15.8.2021. <https://papunet.net/tietoa/puhevammaisuuden-syyt-ja-ilmenemismuodot>
- Raaska, H. & Vanhala, R. 2020. Miksi ja miten autismin diagnostiset kriteerit muuttuvat? Suomen lääkärilehti. Viitattu 16.4.2021. <https://www.laakarilehti.fi/pdf/2020/SLL162020-964.pdf>
- Rasheed S., Fore C., Miller S.; 2006. Person-Centered Planning: Practices, Promises, and Provisos. The Journal for Vocational Special Needs Education. Viitattu 18.10.2020 <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ854374.pdf>
- Rouvinen-Wilen P., 2014. Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa. Teoksessa Jämsén, Arja (toim.) & Pyykkönen, Anne 2014. Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturva ry. Viitattu 28.10.2020. Saatavilla https://www.researchgate.net/publication/262485846_Kohti_osallisuutta-_mika_estaa_mika_mahdollistaa/link/58073cde08ae03256b770bfd/download
- Seppälä H. 2017. Erilaiset eväät -kirja kehitysvammaisuudesta. Kouvola: PackageMedia OY.
- Seppälä, H. 2010. Hoivan ja asumisen välimaastossa. Pohdintoja kehitysvammaisuuden kaksista kasvoista. Teoksessa Teittinen, A. (toim.). Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2020. Strategia 2030. Eheä yhteiskunta ja kestävä hyvinvointi. Viitattu 13.11.2020. <https://stm.fi/strategia>
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2021. Vammaispalvelulain uudistaminen. Viitattu 19.9.2021. <https://stm.fi/vammaispalvelulaki>
- Stenvall, E. 2013. Osallistu, osallista, ole osallinen – mistä oikein on kyse? Alue ja ympäristö, 42 (1). Viitattu 26.10.2020 https://www.ays.fi/alue-ja-ymparisto-lehti/arkisto/pdf/aluejayymp_2013_1_s75-76.pdf

Suomen perustuslaki 731/1999. Annettu Helsingissä 11.6.1999. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Tani, P.; Grönfors, S. & Timonen T. 2011. Aspergerin oireyhtymä ja autismin kirjo. Helsinki: Duodecim

Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. 2020. Vammaispalveluiden käsikirja. Viitattu 19.11.2020. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/paivatoiminta>

Terveyden- ja hyvinvoinninlaitos. 2021. Vammaispalveluiden käsikirja. Viitattu 14.10.2021. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/asiakasprosessi/asiakassuunnitelma-ja-palvelusuunnitelma>

Toikko, T. 2012. Sosiaalipalveluiden kehityssuunnat. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.

Tuori, K. & Kotkas, T. 2008. Sosiaalioikeus. WS Bookwell Oy: Juva.

TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkauseräilyjen käsitteleminen Suomessa [verkkodokumentti]. Tutkimuseettinen neuvottelukunta, Helsinki 2013. Viitattu 11.8.2021. Saatavissa: https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Tukiliitto. Mitä osallisuus tarkoittaa kehitysvammaisen ihmisen näkökulmasta? Viitattu 26.10.2020 <https://www.tukiliitto.fi/tavoitteet/osallisuus/>

Valkama, K. 2012. Asiakkuuden dilemma -Näkökumia sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuteen. Vaasan yliopisto. Filosofian tiedekunta. Sosiaali- ja terveyshallintotiede 7. Väitöskirja. Vaasa: Vaasan yliopisto.

Valtioneuvoston asetus erityishuoltopiireistä 1045/2008. Annettu Helsingissä 18.12.2008. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2008/20081045>

Vernerit 2020. Elämäntarinnan kartta. Viitattu 11.11.2020. <https://www.verneri.net/yleis/elamantarinan-kartta>

Vernerit 2020. Kartta paikoista, joissa käyn. Viitattu 1.12.2020. <https://www.verneri.net/yleis/kartta-paikoista-joissa-kayn>

Vernerit 2020. Palvelujen ja tuen kartta. Viitattu 1.12.2020. <https://www.verneri.net/yleis/palvelujen-ja-tuen-kartta>

Vernerit 2020. Pelkojen ja huolien kartta. Viitattu 16.12.2020. <https://www.verneri.net/yleis/pelkojen-ja-huolien-kartta>

Vernerit 2020. Sosiaalisten suhteiden kartta. Viitattu 16.12.2020. <https://www.verneri.net/yleis/sosiaalisten-suhteiden-kartta>

Vernerit 2020. Suunnittelutyö vaikeavammaisen kanssa. Viitattu 10.12.2020. <https://www.verneri.net/yleis/suunnittelutyo-vaikeavammaisten-kanssa>

Vernerit 2020. Taitojen ja vahvuuksien kartta. Viitattu 28.12.2020. <https://www.verneri.net/yleis/taitojen-ja-vahvuuksien-kartta>

Vernerit 2020. Tiedonhankinta-kartta työväline. Viitattu 11.11.2020. <https://www.verneri.net/yleis/tiedonhankinta-kartta-tyovaline>

Vernerit 2021. Toiveiden ja unelmien kartta. Viitattu 1.3.2021. <https://www.verneri.net/yleis/toiveiden-ja-unelmien-kartta>

Vernerinen 2021. Tukiprofiili. Viitattu 11.6.2021. <https://www.verneri.net/yleis/tukitoimien-suunnittelu-tukiprofiili>

Vernerinen 2021. Vapaa-ajan kartta. Viitattu 1.4.2021. <https://www.verneri.net/yleis/vapaa-ajan-kartta>

Vernerinen 2020. Välineitä yksilökeskeiseen elämänsuunnitteluun. Viitattu 19.10.2020 <https://verneri.net/yleis/valineita-yksilokeskeiseen-elamansuunnitteluun>

Wilska, M. & Kaski, M. 2001. Kehitysvammaiset ongelmiseen – kehitysvammaisuuden kuva. Suomen lääkärilehti.

World Health Organization 2020. Autism Spectrum Disorder. Viitattu 16.11.2020. <https://icd.who.int/dev11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f437815624>

Yleisoikeussopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016. Annettu Helsingissä 26.5.2016. Saatavilla https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_1

Kysely henkilökunnalle

Hei, olen sosionomiopiskelija ja teen opinnäytetyötäni Turun ammattikorkeakoulussa. Aiheenani on ”yksilökeskeisen työtteen määrittäminen ja kehittäminen päiväaikaisessa toiminnassa”.

Toivoisin saavani teiltä vastauksia alla oleviin kysymyksiini. Vastaukset käsitellään anonyymisti ja luottamuksella. Toivoisin vastauksia viimeistään 30.11.2020.

- 1) *Miten yksiköt keräävät tällä hetkellä asiakkaista tiedon, josta on apua toiminnan suunnittelussa?*
- 2) *Onko yksiköissä tällä hetkellä käytössä, jotain tiedonkeruumenetelmiä?*
- 3) *Mitä hyvää, tällä hetkellä käytettävissä menetelmissä on?*
- 4) *Miten muuttaisit tämänhetkisiä menetelmiä, jotta saisit paremmin tietoa asiakkaista?*
- 5) *Muut kommentit*

Haastattelukaavake vastaavalle ohjaajalle sekä kehittämissuunnittelijalle

1 Miten yksilökeskeinen työskentely toteutuu tällä hetkellä päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa organisaatiossanne?

2. Mitä vaatimuksia organisaatiolla on päiväaikaiselle toiminnalle ja osallisuutta edistävälle toiminnalle?

3. Mitä yksilökeskeisiä menetelmiä työpaikalla on käytössä tällä hetkellä toiminnan suunnittelussa?

4. Millainen asiakassuunnitelma yksiköllä on käytössä tällä hetkellä?

5. Miten asiakkaan kanssa on mietitty jokaiselle asiakkaalle paras vaihtoehto?

6. Miten tällä hetkellä asiakkaan tarpeet tulevat kuulluiksi?

7 Miten asiakas vaikuttaa itse päätökseen esimerkiksi oman päivätoimintansa ohjelmasta? ja mitä se tarkoittaa nimenomaan teidän organisaationne toiminnassa?

8. Millä tavalla suunnitelman avulla parannetaan asiakaslähtöisyyttä?

WORD-tuotos menetelmistä päiväaikaisen toiminnan suunnittelun tueksi

Tähän tuotokseen on koottu sellaisia menetelmiä, joiden avulla päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa saadaan tuotua asiakkaan mielipidettä paremmin esiin.

Lähtökohta- osio: Kertoo, mitä ensisijaisesti menetelmän avulla on tarkoitus saavuttaa

Mihin ensisijaisesti käytetään: Kertoo, mitä tietoa menetelmän avulla saadaan kerättyä

Perustelut: Kertoo, miksi menetelmän käyttö on juuri tämän asian suhteen hyvä

Mahdolliset tukikysymykset: Auttavat avaamaan asiaa ja antavat tukea esimerkiksi tuotoksen läpikäymiseen asiakkaan kanssa

Huomioitavaa: Kertoo, jos menetelmää käytettäessä on hyvä ottaa joku asia huomioon

Unelmien kartta

Lähtökohta

- Kartoittaa asiat, jotka ovat asiakkaalle tärkeitä ja millaisia toiveita asiakkaalla on oman tulevaisuutensa suhteen.

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Jotta asiakas tulisi kuulluksi sekä ymmärretyksi toiveidensa suhteen
- Kun halutaan saada asiakkaan oma näkemys hänen toiveistaan sekä unelmistaan
- Kun halutaan saada tietoa asiakkaan elämän laadun kannalta hänelle tärkeistä asioista

Perustelut

- Tämä on hyvä työkalu ajatellen asiakkaan tulevaisuutta. Unelmien kartta menetelmällä voidaan pyrkiä saamaan selville mitä asiakas haluaa, toivoo, sekä mistä hän unelmoi päiväaikaisen toiminnan suhteen. Tällä menetelmällä on hyvät mahdollisuudet edesauttaa asiakasta kohti hänen henkilökohtaisia tavoitteitaan. Asiakas saa, myös voimaannuttavia pystymisen kokemuksia, kun häntä rohkaistaan kertomaan omista haaveistaan.

Mahdolliset tukikysymykset

- Jos minulla olisi nyt taikasauva, jonka avulla voisit huomenna olla siellä missä haluat, missä olisit? Mitä tekisit? Millainen olo sinulla on?
- Tarvitsetko tukea unelman tavoittamiseen?
- Mikä on tärkein unelmasi?
- Millaisista asioista haaveilet?
- Onko jokin unelmasi jo toteutunut?
- Millainen toiminta vie sinua lähemmäs unelmaa?
- Mitä teet päivisin unelman eteen?

Palveluiden sekä tukitoimien kartta

Lähtökohta

- Kartoittaa asiakkaan tämänhetkinen palveluntarve ja tarvittavat tukitoimet, jotta saadaan kehitettyä asiakkaalle mielekästä tekemistä päiväaikaisen toiminnan aikana

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Palveluiden sekä tukitoimien kartta työskentelyllä voidaan asiakkaan kanssa yhteistyössä kartoittaa hänen tämänhetkiset tuen tarpeensa, jota hän on vailla
- Asiakkaan osallistamiseen, kun on kyse häntä koskevasta päätöksenteosta

Perustelut

- Asiakas tulee paremmin huomioiduksi yksilöllisessä päätöksenteossa.
- Tämän menetelmän myötä voidaan kiinnittää huomiota mahdollisiin palvelun tarpeen muutoksiin.
- Päätöksen tekoprosessia voidaan edesauttaa tällä menetelmällä.
- Asiakas tulee todennäköisemmin kuulluksi sekä ymmärretyksi palvelun tarpeineen tämän kartan myötä.

Mahdolliset tukikysymykset

- Millaisia toimia asiakas haluaa päivän aikana tehdä?
- Millaista elämää asiakas haluaa elää?
- Millaisia tukitoimia asiakas tarvitsee, jotta voi tehdä itselleen mielekkäitä asioita?
- Missä asioissa henkilö itse tarvitsee tukea ja apua? Ja millaista tämä tuen ja avun tarve on?
- Jakaako henkilön lähipiiri samat ajatukset tuen tarpeesta?

Huomioitavaa

- Menetelmän tukena voidaan käyttää myös vaaka- työmenetelmää

Vahvuuksien sekä taitojen kartta

Lähtökohta

- Tällä karttamenetelmällä on mahdollista saada tietoa mitkä asiat ja toiminnot asiakas kokee omina vahvuusalueinaan sekä voimavaroinaan.

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Voimaannuttamaan asiakasta ja auttaa häntä löytämään omia vahvuuksiaan ja asioita, joissa hän on hyvä ja joiden tekemisestä hän nauttii

Perustelut

- Tämä kartta auttaa näkemään sekä vahvistamaan asiakkaan osaamista ja itsetuntemusta positiivisessa valossa
- Asiakas tulee kohdatuksi vahvuksiensa sekä osaamisensa kautta

Mahdolliset tukikysymykset

- Minkä tekemisestä nautit?
- Minkä tekemisessä olet taitava?
- Mikä on sinun vahvuutesi?
- Millaisilla sanoilla läheinen kuvailisi sinua?
- Käytätkö vahvuksiasi päivittäin?
- Voisitko jotakin tekemällä kasvattaa vahvuksiasi?
- Haluatko oppia jotain uutta?

Huomioitavaa

- On tärkeää asiakkaan itsetunnon sekä itsetuntemuksen kannalta, että hänen taitonsa ja osaamisensa huomataan. Näiden taitojen sekä osaamisen vahvistaminen on hyvä tilaisuus löytää yhdistäviä tekijöitä. Tällöin on mielestäni mahdollista myöskin saada uudenlainen yhteys asiakkaaseen

Elämän tarinan kartta

Lähtökohta

- Elämän tarinan karttaa voidaan käyttää, kun pyritään saamaan tietoa asiakkaan aikaisemmista elämänvaiheista. Asiat, joita menneissä elämänvaiheissa on tapahtunut, saattavat selittää asiakkaan käyttäytymistä. Aikaisempien tapahtumien ymmärtäminen luo mielestäni tärkeää pohjaa nykyisen toiminnan sekä käytöksen ymmärtämiselle.

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Kun halutaan selvittää mitkä asiat tai tapahtumat ovat vaikuttaneet asiakkaaseen.
- Tehdään näkyväksi henkilön historiaa ja menneisyyttä

Perustelut

- Asiakkaan menneisyys sekä siellä tapahtuneet asiat saattavat olla selittävinä osatekijöinä siihen, mitä nyt näemme. Tämä auttaa mielestäni ymmärtämään joi-takin asioita asiakkaan nykytilanteessa.

Mahdolliset tukikysymykset

- Mitä hyvää elämässäsi on tapahtunut?
- Onko elämäsi ollut rauhallista?
- Millaisia ovat kaikista parhaimmat kokemukset?
- Mikä/mitkä asiat elämässäsi on ollut tärkeintä?
- Millaisia muutoksia elämässäsi on ollut?
- Mihin aikaan elämäsi on ollut kaikista onnellisinta?

Huomioitavaa

- Voidaan koostaa kuvista, kollaasimuodostuksen keinoin, janan avulla, tarinana,
- Henkilön lähipiiri voi myös antaa oman näkemyksensä henkilön elämästä, on myös hyvä muistaa, että asiakkaan omat ajatukset ovat keskiössä
- Tämän menetelmän käytössä tulee mielestäni olla kuitenkin varovainen, sillä se voi aiheuttaa myös monenlaisia tunteita

Pelot, sekä huolet kartta

Lähtökohta

- Jokaisella meistä on pelkoja sekä huolia. Huolia sekä pelkoja tarkastellessa voidaan käyttää karttaa apuna. Tämän avulla tehdään näkyväksi sellaiset asiat, joissa asiakas itse kokee tarvitsevansa tukea.

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Positiivisena työkaluna, kun pyritään auttamaan asiakasta käsittelemään sekä pääsemään eroon huolista ja peloista
- Mikäli tämä ei ole mahdollista, voidaan päämääräksi ottaa näkökulma näiden lieventämiseksi
- Lisäämään asiakkaan turvallisuuden tunnetta

Perustelut

- Pelot sekä huolet voivat olla joko aiheellisia tai aiheettomia. Nämä saattavat liittyä mihin tahansa elämän osa-alueeseen.
- Tämän kartan avulla asiakasta voidaan tukea käsittelemään sekä kohtaamaan nämä asiat
- Asiakasta voidaan myös auttaa ymmärtämään mistä hänen huolensa ja pelkonsa aiheutuvat

Mahdolliset tukikysymykset

- Millaisia asioita pelkää?
- Miten toimit, kun pelkää?
- Millaista tukea tarvitset, kun olet peloissasi?
- Miten pelkoa voisi välttää?
- Miten haluaisit, että pelkoasi käsitellään?

Huomioitavaa

- Tämän kartan kanssa tulee olla äärimmäiseen varovainen, kärsivällinen, sekä sensitiivinen
- Tekemisen tarkoitus on tuoda pelot näkyväksi työntekijöille, jotta ne voidaan ottaa huomioon päiväaikaista toimintaa suunniteltaessa

Sosiaalisten suhteiden kartta

Lähtökohta

- Kun halutaan saada muodostettua kuva siitä, millaisia ovat henkilön sosiaaliset suhteet

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Kokoamaan ne ihmiset ja verkostot, joiden kanssa asiakas on tekemisissä

Perustelut

- Saada tietoon asiakkaan lähipiiri ja henkilöt, jotka vaikuttavat asiakkaan elämässä
- Saada kartoitettua asiakkaan ihmissuhteiden määrää ja laatua

Mahdolliset tukikysymykset

- Ketä ihmisiä näet usein?
- Oletko tyytyväinen ihmissuhteisiisi?
- Tarvitsetko tukea ihmissuhteiden ylläpitämiseen?
- Oletko tekemisissä jonkun kanssa päivittäin?
- Kuka on sinulle läheinen henkilö?
- Millaisella tavalla pidät yhteyttä kuhunkin henkilöön?
- Millaista tukea saat näiltä henkilöiltä?
- Onko sinulla sellaisia henkilöitä, joiden kanssa haluaisit olla enemmän tekemisissä?

Huomioitavaa

- Ei sinällään anna tietoa päiväaikaisen toiminnan suunnitteluun, mutta omalla tavallaan kertoo asiakkaan kyvystä toimia ihmissuhteissa ja vuorovaikutuksessa

Paikat, joissa käyn

Lähtökohta

- Käydä läpi henkilön kanssa paikkoja, joissa hän käy ja viettää aikaa.

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Kun halutaan selvittää asiakkaan elinpiiriä
- Kun halutaan selvittää, käykö henkilö sellaisissa paikoissa, joissa haluaa
- Kun halutaan selvittää, millaiset tilanteet ovat henkilölle itselleen epämieluisia

Perustelut

- Päiväaikaista toimintaa suunniteltaessa on tärkeää kartoittaa asiakkaalle turvalliset ja tunnetut paikat. Toimintaan voi kuulua erilaiset retket päivätoimintaa järjestävien yksiköiden ulkopuolelle, jolloin on parempi olla selvyyys siitä, millaisessa ympäristössä asiakas kokee olonsa turvalliseksi. Usein paikat, joissa asiakas on jo aiemmin tottunut vierailemaan, ovat sellaisia, joihin myös yhdessä voidaan mennä tutustumaan.

Mahdolliset tukikysymykset

- Missä paikoissa yleensä käyt?
- Millaisissa paikoissa on mukava käydä?
- Käytkö jossain paikassa, jossa et haluaisi käydä?
- Käytkö tässä paikassa yksin, vai jonkun toisen kanssa?
- Tarvitsetko tukea jossakin paikassa käydessäsi?
- Missä paikassa haluaisit käydä?
- Millaista tukea tarvitsisit, jotta voisit käydä haluamassasi paikassa?
- Miten toimit, jos olet paikassa, jossa et haluaisi olla?

Huomioitavaa

- Asiakkaalla voi välillä olla haasteita siinä, että hän osaa määritellä, miksei pidä jossakin paikassa käymisestä
- Päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa on tärkeää selvittää, ahdistaaako jokin tietty tilanne, tai jokin tietty paikka asiakasta

Vapaa-ajan kartta

Lähtökohta

- Saada tietoa henkilön vapaa-ajasta ja siitä, onko hänellä mielekästä tekemistä vapaa-aikanaan

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Kartoittamaan henkilön vapaa-aikaa ja sitä, onko vapaa-ajan toiminnoissa tai harrastuksissa sellaisia toimintoja, joita asiakas toivoisi päiväaikaisen toiminnan suunnitteluun

Perustelut

- On tärkeää saada tietoon, mitä henkilö tekee vapaa-ajallaan ja onko vapaa-ajan tekemiset ja harrastukset hänelle mieleisiä. Tämän tiedon avulla voidaan vaikuttaa henkilön tyytyväisyyteen positiivisella tavalla arjessaan. Jokaisella tulee olla oikeus tyydyttävään arkeen ja mielekkääseen tekemiseen

Mahdolliset tukikysymykset

- Millaisia asioita teet päiväaikaisen toiminnan lisäksi kotona?
- Onko sinulla joku mielekäs harrastus?
- Minkä tekeminen vapaa-aikana on mukavaa?
- Haluaisitko tuoda tätä harrastusta myös päiväaikaiseen toimintaan?
- Saatko harrastaa asioita, joista pidät?
- Mitä haluat vapaa-ajallasi tehdä?
- Mitä muuta teet vapaa-ajalla, kun harrastat?
- Kenen kanssa harrastat?
- Kenen kanssa vietät omaa vapaa-aikaasi?
- Toivotko harrastukseesi, tai vapaa-aikaasi jotain muutoksia?

Huomioitavaa

- Henkilö voi kaivata tukea jonkun mielekkään toiminnon aloittamiseen. Pienen tuen avulla, hän saattaa saada päiväaikaiseen toimintaan mielekästä ja itselleen tärkeää sisältöä

Päiväaikaisen toiminnan suunnittelussa voidaan myös kokeilun kautta kartoittaa asiakkaalle mielekkäitä harrastuksia ja toimintoja, jos hän ei niitä kykene kokonaan itse hahmottamaan

Vaaka- menetelmä

Lähtökohta

- Vaaka-työvälineen keskeisimmät teemat ovat itsemääräämisoikeus sekä turvallisuus

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Kun tarkastellaan ihmisen omia näkemyksiä hyvän elämän kannalta tärkeistä asioista, ja ihmisen turvallisuuden sekä terveyden kannalta tärkeitä asioita rinnakkain.

Perustelut

- Joskus ihmisen itselleen tärkeäksi kokemat asiat eivät ole hänelle hyväksi terveyden tai turvallisuuden näkökulmasta. Näiden asioiden samanaikainen tarkastelu paljastaa muille, millaiset valinnat ovat henkilön elämänlaadun kannalta olennaisia sekä miksi juuri niillä on niin merkittävä asema
- Toisaalta henkilö itse voi paremmin ymmärtää, miksi tietyt turvallisuuteen ja terveydentilaan liittyvät yksityiskohdat ovat tärkeitä huomioida
- Pohtimaan ratkaisuja ristiriitatilanteisiin. Itsemääräämisoikeuden, sekä terveyden ja turvallisuuden välille pyritään löytämään tasapaino arkielämässä, johon asiakas on tyytyväinen.

Mahdolliset tukikysymykset

- Miten arkesi sujuu?
- Onko arjessasi sinulle hankalia asioita?
- Miten toimit, jos tarvitset apua arjessasi?
- Keneltä saat tukea ja apua arjessasi?
- Onko sinulla arjessasi sellaisia asioita, joihin toivoisit muutosta?
- Onko sinulla asioita, joista et pidä?
- Millaiselta sinusta tuntuu tehdä jotain askaretta?
- Minkä tekemisestä kotona pidät?
- Mitä haluaisit päiväaikaisessa toiminnassa tehdä?
- Mitä tukea tarvitset, jotta pystyisit tekemään sinulle mielekkäitä asioita?
- Onko tämän tekeminen sinulle turvallista?
- Vaikuttaako tämän asian tekeminen sinun terveyteesi jollakin tavoin?

Huomioitavaa

- Tulosta käytetään usein hyväksi osana palvelusuunnitelman laatimista, osana arviointia tai yksilön arjen suunnitelman tukena. Menetelmän avulla selvennetään sitä, mitkä asiat asiakkaalla toimii hyvin, miten asiakkaan eri arjen askareet sujuvat, miten erilainen tekeminen vaikuttaa asiakkaaseen ja sellaiset asiat, joita mahdollisesti tulisi asiakkaan arjessa muuttaa.

Kommunikaatiokansio

Lähtökohta

- Pystyä kommunikoimaan asiakkaan kanssa ymmärrettävällä tavalla ja saada asiakkaan ääni kuuluviin

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Asiakkaan tahdon ilmaisemiseen
- Tiedon välittymiseksi
- Sen avulla saadaan tietoa siitä, miten asiakas viestii ja mikä on hänen tapansa kommunikoida

Perustelut

- Asiakas pystyy kommunikoimaan ja ilmaisemaan esimerkiksi, mikä on hänelle mielekästä toimintaa
- Mikäli asiakkaan on vaikeus ymmärtää puhuttua kieltä, tai ei mahdollisesti itse kykene ilmaisemaan omaa tahtoaan, on kuvavalikosta toiminnan valitseminen asiakkaalle helpompaa.

Huomioitavaa

- Toimii erittäin hyvin eleiden ja ei-kielellisten ilmaisukeinojen tulkitsemisessa
- Tunnetuin muoto valintataulu, johon voi koota kuvia päätettävistä asioista
- Arviointiasteikko ja liikennevalovärit ovat myös hyviä tapoja selvittää, mikä on asiakkaalle mieluisaa tekemistä, ja mikä taas ei
- Mikäli asiakas ei pysty asettamaan kuvia keskustelumatonille, voi työntekijä tehdä sen hänen puolestaan

4+1 kysymystä

Lähtökohta

- Asiakas kykenee refleктоimaan omia ajatuksiaan

Mihin ensisijaisesti käytetään

- Kun analysoidaan tilannetta, esimerkiksi asiakkaan tämän hetken valittua päiväaikaisen toiminnan sisältöä

Perustelut

- Asiakas tulee kuulluksi ja kykenee kertomaan omia toiveitaan ehkä helpommin

Mahdolliset tukikysymykset

- Mitä olemme yrittäneet?
- Mitä olemme oppineet?
- Mihin olemme tyytyväisiä?
- Mistä olemme huolestuneita?
- Tämänhetkisten tietojen perusteella, mitä teemme seuraavaksi